

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยรูปแบบการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมในสถานศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม นโยบายทางการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคม บริบททางการศึกษาของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม

ในการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมทางสังคม ผู้วิจัยขอแนะนำเป็นสองส่วนคือ แนวคิดทางด้านความยุติธรรมทางสังคม และส่วนที่เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม

มีความพยายามมากมายที่จะอธิบายที่มาของ ความยุติธรรม เริ่มจาก เพลโตที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความยุติธรรม คือ สิทธิที่พึงจะได้ (Kekes, 2003) Miller (1976) ได้บันทึกไว้ว่าความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรมได้ถูกเรียบเรียงไว้ด้วยสองลักษณะ โดย อริสโตเติล และ โธมัสควินินส สองลักษณะนี้ ได้แก่ ความยุติธรรมทางกฎหมาย (Legal justice) และความยุติธรรมทางสังคม (Social justice) ความยุติธรรมทางกฎหมาย (Legal justice) นั้นถูกมองว่าเป็นการจัดการด้วยการทำโทษจากการกระทำที่ผิดกฎหมาย การชดเชยการได้รับบาดเจ็บผ่านการตราและการบังคับใช้กฎหมายสาธารณะ ในขณะที่ ความยุติธรรมทางสังคม (Social justice) เกี่ยวข้องกับหลักการกระจาย (Distributive principle) หรือ การแบ่งปันผลประโยชน์และภาระผ่านสังคม ซึ่ง หมายถึง ส่วนแบ่งที่ดีที่สมาชิกของกลุ่มสมควรจะได้รับตามความแตกต่างของบุคคล (Miller, 1976) Miller ยังชี้ให้เห็นว่าหลักของการกระจายมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. หลักการกระจายที่ดี อาจประกอบด้วยทั้งค่านิยมที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล เช่น ความสุข และจากแหล่งภายนอกเช่น การศึกษา หรือ ความมั่งคั่ง เป็นต้น

2. หลักการกระจายที่ดีจะต้องระบุวิธีการแบ่งสรรปันส่วนตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล

3. หลักการกระจายอาจถูกกำหนดด้วยการจัดการกระจายทรัพยากรทั้งหมดหรือเฉพาะทรัพยากรบางส่วนขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการจัดสรร

ส่วน Young (1990) โต้แย้งว่า ทฤษฎีการแบ่งปันส่วนของความยุติธรรม ยังไม่เหมาะสมกับการนิยามความหมายของความยุติธรรมทางสังคมในแง่ของจริยธรรมในการกระจายผลประโยชน์และภาวะให้กับสมาชิกของสังคม Young ยืนยันว่าถึงแม้ว่าประเด็นการกระจายจะมีความสำคัญต่อแนวคิดที่น่าพอใจของความยุติธรรมก็ตาม แต่ความยุติธรรมทางสังคมจะลดลงเพราะประเด็นการกระจายที่เป็นความผิดพลาด อยู่สองเหตุผลด้วยกันคือ เหตุผลแรก กระบวนทัศน์ของการกระจายมีแนวโน้มที่มุ่งเน้นไปในด้านแนวคิดที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมบนพื้นฐานของการจัดสรรด้านวัตถุ เช่น สิ่งของ ทรัพยากร รายได้และความมั่งคั่ง หรือบนพื้นฐานของการกระจายตำแหน่งทางสังคมโดยเฉพาะหน้าที่การงาน Young ย้ำว่า นี่คือปัญหาที่เกิดจากการไม่ใส่ใจโครงสร้างทางสังคมและบริบทของสถาบันที่ช่วยในการกำหนดรูปแบบของการแบ่งสรรปันส่วน

เหตุผลประการที่สอง Young (1990) ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคมทั้งหลายพยายามที่จะประยุกต์การกระจายไปยังสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น อำนาจ โอกาส หรือความคาดหวังส่วนบุคคล Young เชื่อว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมเพราะว่า ทรัพยากรทางสังคมที่ไม่ใช่วัตถุนั้นเป็นตัวแทนของสิ่งที่คงที่ แทนที่จะเป็นหน้าที่ของความสัมพันธ์และกระบวนการทางสังคม Young ไม่สนับสนุนที่จะกำหนดแนวคิดของความยุติธรรมที่มองบุคคลเป็นเพียงเจ้าของและผู้บริโภคสินค้าเท่านั้น ด้วยบริบทที่กว้างขึ้น ความยุติธรรมทางสังคมหมายรวมถึงการกระทำ การตัดสินใจ เกี่ยวกับการกระทำ และข้อกำหนดเกี่ยวกับวิธีการที่จะพัฒนาและแสดงออกซึ่งความสามารถของบุคคล Young ไม่ได้บอกว่าการกระจายเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญ แต่หวังว่าการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมที่รวมเอา ความคาดหวังของกฎเกณฑ์แห่งสถาบันและความสัมพันธ์จะนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันที่อาจจะเกิดขึ้น Young ยังได้เสนออีกว่า แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองและการกดขี่ควรจะเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับแนวคิดของความยุติธรรมทางสังคม มากกว่าแนวคิดเรื่องการกระจาย เพราะจะนำมาซึ่งปัญหา ในการตัดสินใจ การแบ่งงาน และ วัฒนธรรมที่ต้องทนอยู่กับความยุติธรรมทางสังคม แต่มักจะเพิกเฉยกับการอภิปรายที่ยืดหลักปรัชญา และได้นิยามรูปแบบของการกดขี่ไว้ 5 รูปแบบด้วยกัน คือ 1) การแสวงหาผลประโยชน์ (Exploitation) 2) ขาดขอบ (Marginalization) 3) ความปราศจากอำนาจ (Powerlessness) 4) การครอบงำทางวัฒนธรรม (Cultural imperialism) และ 5) การใช้ความรุนแรง (Violence)

Fraser (1997) ได้สนับสนุนการให้ความหมายของความยุติธรรมทางสังคมที่กว้างขึ้น ซึ่งสามารถบูรณาการการกระจายทรัพยากร โดยยึดภาพรวมของสังคม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

Fraser เสนอว่าเนื่องจากความซับซ้อนของสังคมสมัยใหม่และการแบ่งชนชั้น ความเคลื่อนไหวของ ความหลากหลายทางสังคม ถูกผลักดันไปสู่การลดระดับของความแตกต่างกัน ซึ่งการเคลื่อนไหวทาง สังคมเหล่านี้จะขัดแย้งกับความไม่ยุติธรรมทางสังคม ดังนั้น ความต้องการการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมจึงผสมผสานไปกับความต้องการ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ Fraser (1997) ยอมรับว่า ถึงแม้จะมีความแตกต่างระหว่างความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ และความไม่เป็นธรรมทางวัฒนธรรม แต่ก็มีความสัมพันธ์กันในเรื่องของความสำคัญและบรรทัดฐานซึ่งส่งผลต่อกัน

Fraser อธิบายว่า ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นรากฐานของโครงสร้าง ทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคม เขามองว่า ความยุติธรรมต้องไม่มีลักษณะดังนี้ คือ การแสวงหา ผลประโยชน์ (Exploitation) เศรษฐกิจชายขอบ (Economic marginalization) และ การกีดกัน (Deprivation) ส่วนความยุติธรรมทางวัฒนธรรมนั้น จะต้องไม่มีลักษณะดังนี้ คือ การครอบงำทาง วัฒนธรรม (Culture domination) การไม่ได้รับการยอมรับ (Non-recognition) การดูหมิ่น (Disrespect)

ในการอภิปรายเกี่ยวกับทางออกของปัญหาความยุติธรรมทางสังคม Fraser ย้ำว่า แต่ละรูปแบบต้องการวิธีการที่ต่างกัน การแก้ปัญหา ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ นั้นต้องใช้ การปรับ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งหมายถึงการปรับโครงสร้างด้วยการกระจาย ส่วนการ แก้ปัญหาความยุติธรรมทางวัฒนธรรมนั้นจะเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหรือ สัญลักษณ์ ซึ่งจะต้องให้คุณค่ากับอัตลักษณ์ของบางกลุ่มและอาจรวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ทางสังคม เกี่ยวกับการแสดงออก การตีความ และการสื่อสาร นั่นก็หมายถึง ความยุติธรรมทางสังคม นั้นต้องการการแบ่งปันปันส่วนที่เป็นธรรมและการยอมรับในความแตกต่าง

ความยุติธรรมทางสังคม ได้มีการพัฒนาการมาสู่แนวคิดที่ว่าด้วยความเป็นธรรมใน ทุกมิติของสังคม มิใช่เพียงแค่มิติทางด้านกฎหมายเท่านั้น ซึ่งความยุติธรรมทางสังคมในตัวของมันเอง นั้น ตีความได้หลายความหมาย ความยุติธรรมทางสังคมทั่วไปแล้วจะหมายถึงความเท่าเทียมกันหรือ โอกาสที่เท่าเทียมกันในสังคม แม้ว่าความเท่าเทียมอาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคมก็ตาม ความหมาย ของความยุติธรรมทางสังคมที่เป็นจริงกว้างมาก Rawls (1999) มองว่า ความยุติธรรมทางสังคม เป็น เรื่องเกี่ยวกับความเชื่อมั่นกับการปกป้องความเท่าเทียมในการเข้าถึงเสรีภาพ สิทธิมนุษยชน และโอกาส เช่นเดียวกับการดูแลสมาชิกส่วนน้อยของสังคม ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นเพียงสิ่งที่ เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม ก็ตามขึ้นอยู่กับว่าจะส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงสิทธิเสรีภาพ สิทธิ มนุษยชน โอกาสในการมีสุขภาพดีและ การเติมเต็มในชีวิต เช่นเดียวกับว่าจะจัดสรรผลประโยชน์ที่ ยุติธรรมให้กับสมาชิกทุกคนได้หรือไม่ แม้จะเป็นเพียงสมาชิกส่วนน้อยของสังคมก็ตาม

ส่วน Miller (1999) กล่าวว่า ความยุติธรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการกระจาย ผลประโยชน์ ให้แก่ประชาชนโดยสถาบันทางสังคม เช่น เงิน อสังหาริมทรัพย์ งาน การศึกษา

การรักษาพยาบาล การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ เกียรติยศและของรางวัล การรักษาความปลอดภัย ส่วนบุคคล ที่อยู่อาศัย การขนส่งและโอกาสสำหรับการพักผ่อน นอกจากการกระจายผลประโยชน์แล้ว การกระจายส่วนที่ไม่ใช่ผลประโยชน์นี้ให้ในสังคมซึ่งได้แก่ การรับราชการทหาร ในการทำงานที่เป็นอันตรายและความยากลำบากอื่นๆก็ต้องมีความเท่าเทียมกันเช่นกัน เช่นเดียวกันแนวคิดของ Standish (2011) ที่มองว่า ความยุติธรรมทางสังคม คือ ความเป็นธรรมที่จำเป็นในหมู่คน ซึ่งสอดคล้องกับการสรุปของ Miller และ Angel (2011) ที่ว่า ความยุติธรรมทางสังคม คือการที่คนในสังคมจะได้รับการปฏิบัติที่มีความเท่าเทียม และความเสมอภาคกัน โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ขนชั้น เพศ สีผิว หรือแม้แต่ถิ่นกำเนิด

Fleischacker (2005) ได้ ย้ำอย่างชัดเจนว่า ความคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคม (Social justice) นั้นมีความหมายแตกต่างไปจากความคิดเรื่องความยุติธรรมในบุคคลก่อนหน้า โดยเฉพาะสิ่งที่เรียกว่าความยุติธรรมที่เป็นการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม (distributive justice) ซึ่งเชื่อว่า บุคคลทุกคนเสมอภาคกันและควรได้รับการเคารพในคุณค่าของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รวมทั้ง มีสิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองเสมอเหมือนกัน ภายใต้สิทธิขั้นพื้นฐานข้างต้นนั้นยังรวมถึงการจัดสรร แบ่งปันทรัพยากร ที่สามารถเป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติและอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล โดยรัฐมีหน้าที่จัดสรรทรัพยากรและสร้างกลไกเชิงสถาบันสำหรับการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า แนวคิดของความยุติธรรมทางสังคม ได้พัฒนาจากแนวคิดที่มีมุมมองว่าความยุติธรรมทางสังคมที่เป็นเรื่องของความยุติธรรมในเชิงของกฎหมาย และสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติที่เสมอภาคกัน มาสู่แนวคิดที่กว้างขึ้นในลักษณะของความยุติธรรมในการแบ่งปันส่วนซึ่งยังคงเป็นมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการกระจายผลประโยชน์ในแง่ที่เป็นวัตถุ หรือทรัพยากรต่างๆของสังคมอย่างเป็นธรรม ซึ่งนักการศึกษามองว่ายังเป็นมุมมองที่แคบอยู่ ความยุติธรรมทางสังคมนั้น ได้พัฒนาการไปสู่ความหมาย ที่หมายถึง สิทธิที่เท่าเทียมกัน (Equal right) ความสามารถในการเข้าถึงสิทธิ (Accessibility) และการได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรม แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการทำให้เกิดสังคมที่เป็นธรรม (Just society) มากกว่าเป็นเรื่องของการตีความกฎหมายเพื่อสร้างความเป็นธรรมและมีได้เป็นเรื่องเฉพาะมิติต่างๆในทางกฎหมายเท่านั้น ความหมายของความยุติธรรมทางสังคม ครอบคลุมในมิติ ต่างๆทางด้านวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับพื้นฐาน และความสนใจของผู้ที่สนใจ ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงอยู่กับ อุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ในทางการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา มีลักษณะที่เป็นพลวัตปรับเปลี่ยนตามบริบทและสถานการณ์ ดังนั้น การที่จะตัดสินว่าอะไรคือความยุติธรรมในแง่เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมนั้นจึงมีความยากลำบาก และอาจนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดได้ ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ในการตัดสินใจทางนโยบายจำเป็นต้องเข้าใจหลักการสำคัญของความยุติธรรมเป็นอย่างดี

จากแนวคิดของนักการศึกษาที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น สำหรับผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความยุติธรรมทางสังคมนั้น หมายถึงสิทธิขั้นพื้นฐานและโอกาสของคนในสังคม ที่พึงได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน ทั้งในส่วนที่เป็นการกระจายทรัพยากร หรือการแบ่งสรรปันส่วนทรัพยากรทางสังคม และการยอมรับทางวัฒนธรรม โดยปราศจากการกดขี่ หรือครอบงำทางวัฒนธรรม ที่เป็นสาเหตุมาจากความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ชนชั้น เพศ สีผิว หรือแม้แต่ถิ่นกำเนิด

2. ทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคม

จากแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมในยุคแรกเริ่มจนพัฒนามาสู่ทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคมได้มีนักวิชาการของต่างประเทศกล่าวถึงไว้ในลักษณะต่างๆ กล่าวคือ ทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับการกระจายความยุติธรรม (Distributive justice) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่สังคมมีการกระจายทรัพยากรให้แก่พลเมืองของตนอย่างไรบ้าง ใครที่สมควรได้รับและได้รับด้วยกระบวนการใด (Brighouse, 2004) หรือกำหนดอย่างง่าย ๆ ก็คือ สังคมต้องมีหน้าที่อะไรบ้างต่อพลเมืองของตนตามประวัติศาสตร์แล้ว งานสังคมสงเคราะห์และสังคมอเมริกันได้ให้ความสนใจกับการกระจายความยุติธรรมให้ได้มากที่สุด (Barsky, 2010; Brighouse, 2004; Miller, 1999) และให้บริบทเชิงแนวคิดที่สำคัญสำหรับการค้นพบในงานการศึกษาด้านนี้ด้วย ทั้งนี้การกระจายความยุติธรรมแสดงให้เห็นในตัวของมันเองอย่างชัดเจนในการบริการด้านงานสังคมสงเคราะห์ เช่น องค์กรช่วยเหลือครอบครัวยากจน (Temporary aid to needy families) หรือการประกันการว่างงานที่ทำหน้าที่ให้บริการในฐานะที่ทำหน้าที่ด้านการกระจายทรัพยากรทางสังคม ทั้งนี้การกระจายความยุติธรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐานหลายประการ อันได้แก่ การตอบสนองความต้องการจำเป็น (Need) การตอบแทน (Desert) ที่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมความพยายามและสถานภาพ ความเป็นธรรม (Fairness) และความเท่าเทียมกัน (Equality) (Miller, 1999; Reamer, 2006) ความท้าทายที่สำคัญประการหนึ่งคือ เพื่อค้นหาจุดร่วม (Common ground) ในแง่ที่ว่า อาจจะมีการกระจายผลประโยชน์เกิดขึ้น แล้วใครที่สมควรได้รับความยุติธรรมและเพราะเหตุใด นอกจากนี้ผลผลิตตัวใดบ้างที่ต้องมีการกระจายออกไปไม่ว่าจะเป็น งาน ทรัพยากรทางด้านวัตถุดิบ โอกาส ต้นทุนทางสังคม ซึ่งก็นับว่าเป็นเรื่องยากที่จะกำหนด (Miller, 1999) ภายในกระบวนการตัดสินด้านการกระจายนี้ มีทัศนะ 3 ทัศนะด้วยกันที่มักมีการอภิปรายกันบ่อยครั้ง ได้แก่ แนวคิดเสรีนิยม (libertarian) แนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (utilitarian) และแนวคิดเสมอภาคนิยม (Egalitarian) (Barsky, 2010; Brighouse, 2004; Miller, 1999; Van Soest, 1994) โดยที่ทั้งสามแนวคิดนี้ต่างก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ว่า จะมีวิธีการเข้าถึงการกระจายความเป็นธรรมสำหรับทรัพยากรต่างๆได้อย่างไรภายใต้สังคมที่มีความคิดที่แตกต่างกัน เพื่อการส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิที่เท่าเทียม และมีความเสมอภาคที่สุด

ทัศนะของนักเสรีนิยม (Libertarian) ที่มีต่อความยุติธรรมนั้นเน้นในเรื่องของสิทธิขั้นพื้นฐาน และสนับสนุนการเป็นเจ้าของ รวมทั้งอุดมคติด้านการตลาดเสรีมากกว่าความพยายามที่จะทำให้สิ่งที่มองเห็นเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายผ่านทางแทรกแซงของรัฐ (Brighouse, 2004; Miller, 1999) สำหรับนักเสรีนิยมแล้ว บทบาทของรัฐควรมีบทบาทเพิกเฉยต่อสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดอันตราย โดยอนุญาตให้มีอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงได้ แม้ว่าจะมีผลทำให้เกิดความยากจนในบางคน และเสริมความมั่งคั่งให้แก่บางกลุ่มก็ตาม อีสรภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้นถูกมองว่ามีการเชื่อมโยงกันตลอดเวลา เพื่อว่าการละเมิดในทางเศรษฐกิจเป็นการจำกัดตัวตน และจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคล (Brighouse, 2004) เช่น การจัดเก็บภาษีเป็นต้น โดยที่แนวคิดเสรีนิยมจะกำหนดอีสรภาพ และการกระจายทรัพยากรตามที่ได้วางแผนไว้ในเวลาที่มีความได้เปรียบ ซึ่งดูเหมือนว่าจะขัดแย้งกับทฤษฎีและกลไกต่างๆของการกระจายความยุติธรรม เช่น สวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับการแทรกแซงของรัฐเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ของชาติ ผ่านทางการกระจายความมั่งคั่ง (Van Soest, 1994) แนวคิดเหล่านี้มีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับกระบวนการในปัจจุบันของวิชาชีพทางสังคมสงเคราะห์ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะปกป้อง และป้องกันสิ่งเหล่านั้นที่มีความเสี่ยงมากที่สุด และเพื่อช่วยให้มั่นใจได้ว่า ความต้องการจะได้รับการตอบสนองจากกลไกด้านการกระจายที่มีอยู่

ทัศนะของนักอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian) นั้นเน้นในด้านความสำคัญกับการกระจายทรัพยากรที่เอื้อต่อสาธารณะประโยชน์มากที่สุด (Barsky, 2010; Brighouse, 2004; Miller, 1999) ประเด็นที่เป็นพื้นฐานของการโต้แย้งอย่างหลากหลายคือความเชื่อที่ว่าอะไรคือความเหมาะสม ทัศนะนี้อาจถูกนำมาเพื่อชี้ให้เห็นถึงการกระจายที่ไม่เท่าเทียมกันเพื่อให้ประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ เช่น การจัดเก็บภาษีที่สร้างภาระให้แก่คนจนมากกว่าคนรวย อย่างไรก็ตาม หลักคิดนี้ยังถูกนำมาใช้เพื่อโต้แย้งเรื่องการใช้จ่ายในทางการทหารที่เพิ่มสูงขึ้นด้วยการตัดโครงการหลายๆทางสังคมออกไปในกรณี “สาธารณะประโยชน์” ถูกนิยามในแง่ของความมั่นคงแห่งชาติ (Van Soest, 1994) โดยปัญหาของผู้ที่ต้องตัดสินใจ กับความหมายของคำว่า “เหมาะสม” นั้น ยังคงเป็นปัญหาพิเศษเฉพาะในสังคมที่มีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม

ในมุมมองของนักเสมอภาคนิยม (Egalitarian) ทางด้านการกระจายความยุติธรรม ในฐานะที่เป็นวิธีหนึ่งของความยุติธรรมทางสังคมที่เน้นความสำคัญในเรื่องโอกาสที่เท่าเทียมกัน และการปฏิบัติตนของปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นวิธีการของการตอบแทน และการช่วยเหลือให้เกิดความเป็นธรรมขึ้น (Barsky, 2010; Brighouse, 2004; Miller, 1999) งานสังคมสงเคราะห์นั้นส่วนใหญ่แล้วมีความสอดคล้องกับทัศนะของนักเสมอภาคนิยมเนื่องจากคำนึงถึงความปรารถนาของทุกกลุ่มคน และมีความสนใจในผลกระทบของสถานภาพทางสังคม หลักสำคัญจากทัศนะของนักเสมอภาคนิยมนี้คือผลงานของ Rawls (Rawls, 1971) ที่ชื่อว่า Theory of Justice โดยทัศนะที่สำคัญๆของเขาได้แก่

สิทธิส่วนบุคคลของแต่ละคนต่อเสรีภาพ และเสรีภาพภายในสังคม แนวคิดที่ว่า ความยุติธรรมทางสังคมควรถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่มีอำนาจและผู้ที่ได้เปรียบน้อยที่สุดเป็นอันดับแรก และโอกาสที่เท่าเทียมกันนั้นได้ก่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขความไม่ยุติธรรม (Rawls, 1971) นอกจากนี้ ทฤษฎีนี้ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ของประชาธิปไตย และสิทธิหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตของพลเมืองและสังคมอย่างกระตือรือร้นภายใต้หลักการด้านเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน

Rawls ได้นำเสนอแนวคิดที่เป็นประโยชน์หลายประการในการอธิบายทัศนะของเขาเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม ประการแรก คือแนวคิดของโครงสร้างพื้นฐานที่ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ และให้บริการในฐานะที่เป็นบริบทที่ยังมีความไม่เป็นธรรมอยู่ และยังคงช่วยอำนวยความสะดวกในด้านการกระจายทรัพยากรอีกด้วย ที่สำคัญคือรัฐถูกกำหนดให้เป็นสถาบันหลักที่ต้องรับผิดชอบในการตรวจสอบ และรับประกันความยุติธรรม โดยการสร้างความมั่นใจว่าจะสามารถตอบสนองความต้องการจำเป็นของทุกคนได้ โดยไม่คำนึงถึงประเด็นความมั่งคั่ง ส่วนสถาบันทางสังคมอื่นๆ ทั้งหมดนั้นจะต้องทำงานด้วยกันเพื่อบรรลุถึงความเป็นธรรมในสังคม (Rawls, 1971) ประเด็นหลักนั้น เป็นเรื่องของการกระจาย ทั้งในทางวัตถุ และทางสังคม เช่น เสรีภาพ ทางเลือก ความรับผิดชอบ และความกินดีอยู่ดี ทั้งนี้ Rawls ได้กำหนดหลักการของความแตกต่างเพื่อเป็นกรอบสำหรับการทำความเข้าใจว่า ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายนั้นเป็นสิ่งที่สามารถยอมรับได้ และแม้กระทั่งว่ามีความจำเป็นที่จะต้องจัดหาผลประโยชน์ที่ดีที่สุดเป็นอันดับแรกให้แก่ผู้ที่เสียเปรียบหรือขาดโอกาสทางสังคมมากที่สุด (Brighouse, 2004; Rawls, 1971) นอกจากนี้ เขายังได้นำเสนอเกี่ยวกับสาเหตุแห่งความไม่ใสใจ ในฐานะที่เป็นสภาพการณ์ทางทฤษฎีซึ่งจะต้องนำความยุติธรรมมาใช้ เมื่อผู้กระทำแต่ละคนไม่ได้ตระหนักว่า ผลลัพธ์จะกระทบตนเองและผู้อื่นอย่างไรบ้าง อีกแง่หนึ่งก็คือ หากผู้คนมิได้ตระหนักว่า จะเกิดอะไรขึ้นบ้างต่อบุคคลภายใต้โครงสร้างของการกระจาย โดยที่พวกเขาจะเลือกสิ่งที่ดีที่สุดเพื่อให้ได้บรรลุถึงความยุติธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่จะกระทำเช่นนั้นได้ (Brighouse, 2004) แต่เป็นที่น่าเสียดายที่สมมุติฐานที่ว่า ผู้คนเลือกที่จะปกป้องความอ่อนแอมากที่สุดและร่วมมือกันเพื่อความเป็นธรรมนั้น เป็นเหตุผลที่ฟังไม่ขึ้นในโลกแห่งความจริงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคนคนหนึ่งที่มีความคิดด้านเสรีภาพ สำหรับคำถามเดิมที่เกี่ยวกับความต้องการ การตอบแทน คุณธรรม และใครคือผู้ที่รับผิดชอบในสวัสดิการของส่วนรวมนั้น ยังคงไม่มีคำตอบ จากประเด็นการกระจายทรัพยากรนั้น ทัศนะดังกล่าวนี้กำหนดกรอบแนวคิดด้านการทำงานเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมในฐานะที่เป็นหน้าที่เชิงคุณธรรม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการยอมรับ ของรัฐบาล และการสนับสนุน โครงการต่างๆ ทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการกับสิ่งที่เป็นที่ต้องการมากที่สุด (Van Soest, 1994)

การวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากมาได้ถูกปรับจากรูปแบบแนวคิดของ Rawls ที่เกี่ยวกับการกระจายความยุติธรรมหลายประการ ประการแรกคือ สมมุติฐานของเขาเกี่ยวกับเสรีภาพ

และโอกาสที่เท่าเทียมกันภายในระบบที่ไม่เท่าเทียมกันโดยเนื้อแท้ เช่นโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม และการเมือง ของสหรัฐที่เต็มไปด้วยปัญหา (Banerjee, 2005) โดย Rawls มิได้ให้ความสนใจกับ ผลกระทบในด้านเชื้อชาติ เพศ ชนชั้น ถิ่นกำเนิด พื้นฐานทางสังคม กลุ่มผู้ด้อยโอกาส และบุคคลแต่ ละระดับโครงสร้าง โดยการกระจายความเป็นธรรมของทรัพยากรนั้นมีได้ช่วยแก้ประเด็นปัญหาด้าน การกีดกันเชิงวัฒนธรรมและความไม่เท่าเทียมกัน (Reisch, 2002) นอกจากนี้ ทฤษฎีที่สันนิษฐานว่า รัฐบาลยอมรับในหน้าที่ ที่จะสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรมและยุติธรรม และทฤษฎีที่พลเมืองรวมทั้ง สถาบันทั้งหลายจะทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลปลายทางนั้นไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างแท้จริง (Banerjee, 2005) ทั้งนี้ การปราศจากซึ่งการจัดการกับปัญหาของโครงสร้างทางสังคมและการกีดกัน เชิงโครงสร้าง การประยุกต์ใช้แนวคิดของ Rawls อย่างต่อเนื่องในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่อยู่ใน ความรับผิดชอบของความยุติธรรมทางสังคมนั้นก็คือการจัดการจัดหาเครื่องมือเพื่อลดความไม่เท่าเทียมกัน ให้น้อยลง (Banerjee, 2005)

กระบวนการที่สามารถนำความยุติธรรมทางสังคมมาใช้ นั้นไม่เพียงแต่การรับ ผลประโยชน์ทางสังคมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสามารถของบุคคลในการที่จะได้เข้าถึงและใช้ ประโยชน์จากผลประโยชน์นั้นด้วย (Morris, 2002; Sen, 1999) โดยทฤษฎีของ Rawls เกี่ยวกับ ความยุติธรรมในฐานะที่เป็นรากฐานในการกระจายความเท่าเทียมของผลประโยชน์ทางสังคมนั้น มิได้ เป็นการจัดการกับขีดความสามารถที่จะใช้ประโยชน์ หรือเปลี่ยนผลผลิตนั้นให้กลายเป็นการทำหน้าที่ อย่างมีคุณค่า นอกจากนี้ Sen ยังได้เน้นให้เห็นความสำคัญที่ว่า ความยุติธรรมทางสังคม มิได้เป็นผล ของการกระจายทางวัตถุ หรือทางสังคม แต่เป็นการได้มา (Obtaining) หรือการบรรลุ (Achieving) ในผลิตผลต่างๆเหล่านั้น ทั้งนี้ ทักษะด้านขีดความสามารถได้ช่วยลดภาวะของความยุ่งยาก (Dilemma) ให้น้อยลงที่สุดได้จากการเปรียบเทียบความต้องการของบุคคลหนึ่งหรือกลุ่ม และการตอบแทนด้วย อย่างอื่นแทนที่จะเน้นความสำคัญกับแนวคิดในการเข้าถึง และแนวคิดเรื่องขีดความสามารถ (Brighouse, 2004; Miller, 1999) ทั้งนี้ มุมมองในด้านขีดความสามารถนั้นให้ความสนใจกับบริบท ของบุคคลในมิติของสภาพแวดล้อม (Person in environment contexts) และประเด็นปัญหาของ การกีดกันซึ่งขัดขวางมิให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ที่เหนือกว่าการบรรลุความต้องการขั้น พื้นฐาน (Banerjee, 2005) โดยที่แนวความคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมเชิงกระบวนการนี้ นำมาซึ่งความ สนใจในเรื่องสถานที่ที่ความยุติธรรมหรือยุติธรรมที่ตั้งอยู่ระหว่าง ปัจเจกบุคคล กับสถาบันมากกว่าที่ จะถูกนิยามว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรัฐ (Barry, 2005; Brighouse, 2004)

ความยุติธรรมเชิงกระบวนการนี้ช่วยให้ง่ายความสนใจไปยังนโยบาย และกระบวนการ ต่างๆที่เป็นการชี้แนะการกระทำ รวมทั้งในผลลัพธ์ที่อาจจะถูกกำหนดไว้แล้ว (Miller, 1999) โดยที่ กระบวนการและนโยบายต่าง ๆ นั้นมิได้มีผลก่อให้เกิดผลลัพธ์ตามที่ต้องการ แต่มีความหมายในเชิง บริบทของการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ ทั้งนี้ Miller ได้สรุปให้เห็นถึงคุณภาพของกระบวนการด้านความ

ยุติธรรมจำนวนมากที่มีความสอดคล้องกับคุณค่าในงานสังคมสงเคราะห์ รวมถึงความเท่าเทียมกันในการเข้าถึง อันได้แก่ความสามารถการยอมรับศักดิ์ศรีของแต่ละคน ความรับผิดชอบและความโปร่งใส และการได้รับความยินยอมโดยสมัครใจจากการกำหนดได้ด้วยตนเอง (Self-determining) Miller ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความยุติธรรมเชิงกระบวนการต้องกระทำกันก็ต่อเมื่ออยู่ ในเวลาของการมีส่วนร่วม ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริม และรักษาไว้ซึ่งเป้าหมายสำคัญของความเป็นธรรม และความเท่าเทียม

ในการทำงานเพื่อสังคมนั้น ความไม่ยุติธรรม และการแก้ไขความไม่ยุติธรรมนั้นมีอยู่ทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและกลุ่มในฐานะที่เป็นเป้าหมายและ ผู้รับ (Recipients) โดยที่ทัศนคติอาศัยกลุ่มเป็นฐาน (Group-based perspectives) มีการนำเสนอเครื่องมือที่เป็นประโยชน์เพื่อการวิเคราะห์ การเรียกร้องความยุติธรรมในสังคมในที่เป็นสมาชิกภาพได้สร้างกลุ่มทางสังคมขึ้นมา (ได้แก่ การแยกเชื้อชาติ ศาสนา และรสนิยมทางเพศ) ซึ่งมีผลจากประสบการณ์ที่อาจจะได้มาจากสิทธิพิเศษ หรือ มาจากการกดขี่ก็ได้ (Young, 2001) ในกรณีของความยุติธรรมนี้ มีผลกระทบที่สะสมกันมาจากสมาชิกภาพในกลุ่มที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากโครงสร้างทางสังคม (Barsky, 2010) ทั้งนี้ หลักการของการมีส่วนร่วมในการเรียกร้องความเป็นธรรมสำหรับพลเมืองทุกคนที่สามารถจะกระทำได้ในฐานะของผู้ที่มีความเท่าเทียมกันในสังคม ด้วยเสียงและความรับผิดชอบที่เท่าเทียมกัน (Brighouse, 2004) หากความเท่าเทียมกันนี้ถูกประเมินบนพื้นฐานของการเข้าถึงโดยมีส่วนร่วมแบบปัจเจกเท่านั้นมากกว่าที่จะอยู่ในบริบทของโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ และโครงสร้างตามเจตจำนงของการเข้าถึงความเป็นพลเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งสาระสำคัญของปัญหา และการแก้ปัญหาที่จะลุล่วงไปได้

ทัศนะของนักสตรีนิยม (Feminist) ที่ว่า บุคคลจัดเป็นประเด็นทางการเมืองที่มีผลต่อการเข้าถึงความยุติธรรมในสังคมที่ให้ความสนใจด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งนี้ นักสตรีนิยม เสรี มีความคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมในสังคมที่เน้นความเสมอภาคระหว่างเพศ ซึ่งช่วยให้เกิดการอภิปรายอย่างกว้างขวางจากการให้ความสำคัญกับการกระจายในแบบดั้งเดิม และบทบาทของรัฐ รวมทั้งโครงสร้างขั้นพื้นฐานในการก่อเกิดต่างๆ เพื่อความเป็นธรรม (Brighouse, 2004) จากจุดยืนดังกล่าวนี้ พฤติกรรมระหว่างบุคคล และปฏิสัมพันธ์นั้นเป็นตำแหน่งของความยุติธรรมหรือยุติธรรม ในฐานะที่เป็นระบบและผลลัพธ์ของสถาบัน และโครงสร้างทางสังคม ทั้งนี้ ประสบการณ์ของบุคคลในโลกของความยุติธรรมนั้นอาจเป็นผลกระทบมาจากการเผชิญหน้าแบบวันต่อวันโดยการเข้าถึงผลผลิตทางสังคม ทั้งนี้ พฤติกรรมในการประพฤติปฏิบัติเช่นนี้อาจจะสื่อสารได้ชัดเจนที่สุดจากคำกล่าวของ คานธี (Gandhi) ที่ว่า “คุณต้องเปลี่ยนสิ่งที่คุณต้องการจะเห็นบนโลกใบนี้ หากเราต่อสู้เพื่อโลกที่เชื้อชาติมิได้ก่อให้เกิดชนชั้นที่ไม่เป็นธรรม ความไม่สมดุลของอำนาจ และความไม่เท่าเทียมกัน เราก็สามารถที่จะสร้างองค์กรที่หลบเลี่ยงความยุติธรรมดังกล่าว และแสดงให้เห็นความเป็นธรรม และความเคารพ ให้เกียรติที่เท่าเทียมกันได้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของเรา” ทั้งนี้ ความสนใจในเรื่องความยุติธรรมของบุคคล หรือความยุติธรรมในการสื่อสารนั้น (U.S. Legal Inc., 2010) นับว่าเป็นคุณค่าที่ยิ่งใหญ่

สำหรับงานสังคมสงเคราะห์เนื่องจากว่าช่วยเน้นให้เห็นความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ระดับบุคคลที่มีต่อการแสวงหาความยุติธรรม และช่วยจัดวางตำแหน่งด้วยคุณค่าทางอาชีพอื่น ๆ ด้วย

ทัศนะในส่วนของสิทธิมนุษยชนนี้ยังได้นำเสนอความเข้าใจที่ลึกซึ้ง เป็นประโยชน์เกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม โดยสหประชาชาติได้ประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน Universal Declaration of Human Rights ในปี 1948 ในระหว่างที่มีควันทหลังจากเหตุการณ์น่ากลัวของสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายในเอกสารฉบับนี้ มีสถานการณ์พิเศษ 3 สถานการณ์ที่มีการสรุปถึงสิทธิและอิสรภาพ อันได้แก่ 1) สิทธิของพลเมืองและสิทธิในทางการเมือง 2) สิทธิในทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม และ 3) สิทธิร่วมกัน เช่น สิทธิในอิสรภาพของศาสนา หรือการแสวงหาการพัฒนาของบุคคล (United Nations, 1948) สำหรับความเกี่ยวข้องพื้นฐานที่มีต่องานสังคมสงเคราะห์นั้นจัดอยู่ในอันดับที่สอง โดยกล่าวว่า เป็น "อิสรภาพในเชิงบวก" หรือเป็นงานที่ต้องการให้มีการแทรกแซงจากรัฐเพื่อบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ มีอุปสรรคสำคัญอยู่ 3 ประการด้วยกันที่มีผลต่อความสามารถของปัจเจกบุคคลในการเข้าถึงสิทธิมนุษยชนดังที่ได้สรุปไว้ใน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งประกอบด้วย ความยากจน การแบ่งแยกบนฐานของอคติและชนชั้นทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน รวมถึงการขาดการศึกษา (Mapp, 2008) ทั้งนี้การที่ไม่สามารถที่จะแบ่งแยกได้ และความจำเป็นในธรรมชาตินั้นเป็นอุปสรรคเหล่านี้เป็นความสำคัญในงานสังคมสงเคราะห์ และผูกพันกันบนพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง

จากการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมข้างต้น พอสรุปได้ว่าความยุติธรรมทางสังคมนั้นพัฒนามาจากแนวคิดของการกระจายความยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับการกระจายทรัพยากรซึ่งจะต้องคำนึงถึงหลักการของความต้องการจำเป็น (Need) การตอบแทนตามความพยายามและสถานภาพ (Desert) ความเป็นธรรม (Fairness) และความเท่าเทียม (Equality) ในการกระจายความยุติธรรมทางสังคมอย่างเท่าเทียมนี้มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับทัศนะหรือแนวคิดที่มีต่อความยุติธรรมทางสังคมอันได้แก่ แนวคิดเสรีนิยม (Libertarian) ที่เน้น ในเรื่องของสิทธิขั้นพื้นฐาน การสนับสนุนการเป็นเจ้าของตามอุดมคติด้านการตลาดเสรี แนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian) ที่เน้นในด้านความสำคัญกับการกระจายทรัพยากรที่เอื้อต่อสาธารณประโยชน์มากที่สุด และแนวคิดเสมอภาคนิยม (Egalitarian) ที่เน้นความสำคัญในเรื่องโอกาสที่เท่าเทียมกัน และการปฏิบัติตนของปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นวิธีการของการตอบแทน และการช่วยเหลือให้เกิดความเป็นธรรม ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับแนวคิดของความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรของแต่ละบุคคลด้วย ส่วนความยุติธรรมเชิงกระบวนการนั้นเน้นไปที่ความเป็นธรรมด้านนโยบายที่มีความยุติธรรมสำหรับทุกคน ทุกกลุ่ม ปราศจากการกดขี่ที่ขัดขวางการพัฒนาศักยภาพของบุคคลที่มีความหมายในเชิงบริบทของการปฏิสัมพันธ์ระดับบุคคล ด้วยการให้เกิดวิถีทางวัฒนธรรมและความเท่าเทียม เช่นเดียวกับทัศนะของนักสตรีนิยม (Feminist) นอกจากนี้ความยุติธรรมทางสังคมในทัศนะ ของสิทธิมนุษยชน

ต้องคำนึงถึง สิทธิของพลเมืองและสิทธิในทางการเมือง สิทธิในทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมและ สิทธิร่วมกัน เช่น สิทธิในอิสรภาพของศาสนา หรือการแสวงหาการพัฒนาของบุคคล

แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม

นักการศึกษาในแวดวงด้านการศึกษา มีการกล่าวอ้างถึงทิศทางด้านความยุติธรรมทางสังคมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยได้นำเสนอแนวความคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical orientations) และวิธีปฏิบัติ สำหรับองค์กรที่มีลักษณะเฉพาะ (Idiosyncratic organization) สำหรับแนวคิดที่แตกต่างออกไปนั้น (Hyttten และ Bettez, 2011) หมายถึงการรวมเอา วิธีการเชิงปรัชญา (philosophical) (Lynch และ Baker 2005; Young, 1990) เชิงการปฏิบัติ (practical) (Bettez, 2008; Carlisle และ 2006; Hackman, 2005) เชิงชาติพันธุ์หรือเรื่องเล่า (Ethnographic) (Kozol, 1991, 2005; Ladson-Billings 1994) พื้นฐานทางประชาธิปไตย (democratically grounded) (Beane และ Apple, 2007; Ayers และคณะ, 1998) และมีความเฉพาะเจาะจงในเชิงทฤษฎี เช่น ทฤษฎีวิพากษ์เชื้อชาติ (critical race theory) (Ladson-Billings และ Tate, 2005) พหุวัฒนธรรมนิยม (multiculturalism) (Gay, 2000; Sleeter, 1996; Sleeter, 2005) ทฤษฎีเกี่ยวกับชนผิวขาว (Whiteness Theory) (Hyttten และ Warren, 2003; Thompson, 2003) วิธีสอนเชิงวิพากษ์ (practical) (Freire, 2000; Mc Laren, 2007) และการศึกษาเชิงวัฒนธรรม (Cultural studies) (Hyttten, 2006; Wright, 2003) เข้าไว้ด้วยกัน โดยที่ความแตกต่างเหล่านี้มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงง่าย และเหลื่อมล้ำกันอยู่และแนวคิดของนักวิชาการบางคนก็ประกอบด้วยองค์ประกอบของวิธีการหรือแนวคิดต่างๆมากมาย เช่นแนวคิดของ Delpit (2006) และ Hooks (2010) เป็นต้น

วรรณกรรมที่มีส่วนสัมพันธ์กับการจัดศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้นเป็นเรื่องที่กว้างขวางและกำลังเติบโต เพราะการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม เป็นเรื่องยากที่จะให้คำนิยาม ทั้งนี้ Hackman (2005) กล่าวว่า จากการศึกษาวรรณกรรมเผยให้เห็นขอบเขตแห่งคำนิยามของการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคม อย่างเด่นชัด (Manifestation) ในห้องเรียน นอกจากนี้ Carlisle และคณะ (2006) ยังพบว่าแทบ ไม่มีความสอดคล้องกันในเรื่องที่ว่า มีองค์ประกอบใดบ้างที่จะทำให้การศึกษาด้านความยุติธรรมเกิดประสิทธิภาพ เมื่อต้องทำการตรวจสอบหลักสูตรที่มีแนวคิดเกี่ยวกับความเท่าเทียมกัน (Equity-oriented curricula) และการเข้าไปแทรกแซงอย่างมีแบบแผน (Programmatic interventions) เพื่อให้การสร้างชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามหรือแรงผลักดันทางสังคม จึงนับว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องมีการถกเถียงกันในส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านความยุติธรรม ทางสังคมเป็นลำดับแรกเสียก่อน

เนื่องจากวรรณกรรมเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมเป็นเรื่องที่กว้างขวาง จึงเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายขอบเขตในแบบที่แน่นอนตายตัว ในขณะเดียวกัน เรื่องนี้นับว่ามีความสำคัญที่จะต้องรับรู้และเข้าใจว่า แท้ที่จริงแล้ว ขอบเขตในเชิงทฤษฎีและวิชาการนั้นมีส่วนทำให้ต้องเข้าไปพัวพันเกี่ยวกับพื้นฐานทางความรู้และทฤษฎีมากมาย เรื่องการศึกษาด้านความยุติธรรมในสังคมมิใช่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหรือควบคุมทางด้านอารมณ์เท่านั้น (Emotional disposition) (Sensoy และ Di Angelo, 2009) หากเรามองในเชิงสัญลักษณ์ด้วย Hackman (2005) North (2008) และ Quin (2009) ได้อ้างถึงแนวคิดที่มีต่อการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคม และยังได้อธิบายไว้อย่างครอบคลุมเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม สำหรับการกำหนดนิยามในขอบเขตสาขานี้ Hackman (2005) อธิบายไว้ว่า การศึกษาด้านความยุติธรรมในสังคมมิได้มีเพียงแค่การตรวจสอบความแตกต่าง หรือความหลากหลายเท่านั้น แต่ยังให้ความสนใจกับประเด็นของระบบอำนาจ และอภิสิทธิ์ที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมสูงขึ้น และส่งเสริมให้นักเรียนมีการตรวจสอบเชิงวิเคราะห์ เกี่ยวกับการการกกดขี่ซึ่งในระดับสถาบัน วัฒนธรรม และปัจเจกบุคคล ด้วยการค้นหาโอกาสในการทำงานด้านสังคมเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้ได้ชี้ระบุถึงองค์ประกอบด้านการสอน 5 องค์ประกอบที่เชื่อว่าจะมีความสำคัญต่อความเข้าใจในเรื่องการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย 1) การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหา 2) เครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ 3) เครื่องมือสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 4) เครื่องมือสำหรับการสะท้อนส่วนบุคคล และ 5) การตระหนักรู้เกี่ยวกับกลุ่มพหุวัฒนธรรม Hackman เน้นในเรื่องความจำเป็นที่จะต้องให้มีการตรวจสอบระบบอำนาจและการกกดขี่ รวมทั้งเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และหน้าที่ของนักเรียน Hackman ยังกล่าวอีกว่า การสอนที่มีนักเรียนเป็นศูนย์กลาง และการสะท้อน เชิงวิพากษ์ต่างก็มีความจำเป็นต่อการสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้เกิดการกระตุ้นนักเรียนให้เกิดความต้องการในการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งเพื่อกระทำหน้าที่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

North (2008) ได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความยุติธรรมในด้านการศึกษาด้านความสำคัญไปที่ความตึงเครียดระหว่างเรื่องของอภิสิทธิ์ที่มีความแตกต่างกัน กับเรื่องแนวคิด และทำให้เรื่องเหล่านี้แคลงเป็นสามคู่หลักๆได้แก่ คู่ของการกระจาย (Redistribution) กับการยอมรับ (Recognition) คู่ของกระบวนการระดับมหัพภาคกับจุลภาค และคู่ของความรู้กับการปฏิบัติ โดยที่เป้าหมายก็คือเพื่อทำให้สมมุติฐานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคมเป็นเรื่องที่สามารถมองเห็นได้ และวิจารณ์ได้ และเพื่อให้ได้รับการส่งเสริมให้มีการอภิปรายมากขึ้นเกี่ยวกับความเป็นไปได้ และข้อจำกัดด้านกลยุทธ์ทางการศึกษาในการกำหนดขอบเขตทางการศึกษาในรูปแบบเฉพาะจากการที่มีการอภิปรายระหว่างการปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมกัน (Equally) กับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน (Equitably) North ได้อธิบายว่า การจัดสรรปันส่วนนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในทางเศรษฐกิจเพื่ออำนวยความสะดวกในเรื่องการแบ่งปันความมั่งคั่ง และอำนาจ ก็อาจสร้างความขัดแย้ง

ให้เกิดกับความปรารถนาของกลุ่มเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการยอมรับความต้องการทางด้านกลุ่มที่เป็นเอกลักษณ์ของพวกเขาได้เช่นกัน สำหรับการจัดการกับปัญหาความตึงเครียดนั้น North กล่าวว่าการยอมรับ (Recognition) และการกระจาย (Redistribution) แต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะสร้างการศึกษาให้มีความยุติธรรมมากขึ้นได้ นักเรียนต่างก็ต้องการทั้งการเคารพให้เกียรติ และผลผลิตทางสังคม (Social goods) อย่างเพียงพอเพื่อพัฒนา ติดตาม และสร้างความสำเร็จให้แก่เป้าหมายทางวิชาการ และเป้าหมายในชีวิต (North, 2008) เกี่ยวกับการแยกระดับมหัพภาค และจุลภาคนั้น North ได้กล่าวถึงวิธีการที่ถูกเชื่อมโยง ณ ระดับมหัพภาคว่า นักการศึกษา มีความสนใจในนโยบายเชิงสถาบัน และกระบวนการขั้นตอนต่างๆ ในขณะที่ ณ ระดับจุลภาคนั้น ให้ความสำคัญในเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่างครู กับนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักการศึกษาควรอาศัยทั้งในเรื่องของแนวคิดและการทำงานทั้งในระดับนโยบาย และระดับสถานศึกษา ประการสุดท้าย North ได้อธิบายให้เห็นการอภิปรายกันระหว่างการศึกษาให้ความสำคัญกับความรู้ หรือการให้ความสำคัญกับการปฏิบัติ ในด้านการศึกษาเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม แม้ว่านักการศึกษาส่วนใหญ่จะเห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่า ทั้งนักเรียนและครูไม่เพียงแต่จำเป็นต้องศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความไม่ยุติธรรมทางสังคมเท่านั้น แต่ยังต้องทำงานในชุมชนอย่างกระตือรือร้นเพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยที่พวกเขาไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับประเด็นที่ว่า ต้องมีความรู้มากน้อยเท่าใดถึงจะเพียงพอต่อการปฏิบัติอย่างเหมาะสมต่อกัน แต่สนใจว่า การกระทำที่ไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสมอาจก่อให้เกิดปัญหาที่สร้างความวุ่นวายขึ้นมาใหม่ได้ ซึ่งเป็นการเรียกร้องเพื่อความสมดุลระหว่างความรู้ กับการกระทำหรือการปฏิบัติต่อกันนั่นเอง

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่าเป็นแนวคิดที่มุ่งไปสู่แนวทางที่ต้องการให้นักเรียน นักศึกษาหรือบุคคลโดยทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของความยุติธรรมทางสังคมไม่ว่า จะเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับทฤษฎีหรือด้านการปฏิบัติ แต่ยังมีแนวคิดที่มองถึงความยุติธรรมทางสังคมที่มีต่อการจัดการ การศึกษา หรือ แนวคิดที่ว่าทำอย่างไรที่จะให้การศึกษาดำเนินการด้วยความเสมอภาคและ เท่าเทียม สามารถจัดบริการให้กับทุกกลุ่มโดยไม่มีข้อจำกัด หรืออาจเรียกว่าความยุติธรรมทางสังคมในด้านการศึกษา

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้น ส่วนใหญ่แล้ว พบว่าเรามุ่งเน้นไปที่ความเสมอภาคทางการศึกษา เพราะความเสมอภาคทางการศึกษา คือความจำเป็นทางด้านจริยธรรม สำหรับสังคมที่ถือว่าการศึกษาคือปัจจัยสำคัญของโอกาสของชีวิต (Levin, 2009) ความยุติธรรมในการจัดการศึกษา มีความหมายครอบคลุมในประเด็นต่อไปนี้ คือ ความยุติธรรมและความเป็นธรรม ในการจัดการเรียนการสอน (Rawls, 1999) การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนที่มี เชื้อชาติ วัฒนธรรม และภาษาที่แตกต่างกัน(Cooper, 2006)การต่อต้านความไม่เป็นธรรมทางชนชั้นที่ยังมีอยู่ในห้องเรียน (Michie, 2003) รวมไปถึงความมุ่งมั่นในการจัดการศึกษาเพื่อปรับปรุงความ

ไม่เท่าเทียมกันในสังคม (Poplin และ Rivera, 2005) และเพื่อให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงโลกที่เขาอยู่ (Salas และคณะ, 2004)

ความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษา คือการขับเคลื่อน หรือ การทำงานที่มุ่งให้สังคม มีความเท่าเทียมกันเพื่อให้ทุกคนในความหลากหลาย ได้เข้าถึงคุณภาพในการจัดการศึกษาสำหรับทุกคน โดยการกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกันรวมทั้งความปลอดภัยทางด้านวัฒนธรรม ร่างกาย และจิตใจ (Adams และคณะ., 1997; EnnsและSinacore, 2005; Warren, 1998) ความยุติธรรมทางสังคมในการศึกษาคือภาพสะท้อนของหลักสูตรและบุคลากรของโรงเรียนที่ให้ความสำคัญแก่ภาษา และวัฒนธรรมของนักเรียน คำนึงถึงความแตกต่างและการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางศีลธรรม ต่อต้านการเลือกปฏิบัติและความไม่เสมอภาค (Williamson, Rhodes และDunson, 2007)

บทบาทของการจัดการศึกษาในการส่งเสริมความเสมอภาคและความยุติธรรมทางสังคม เป็นประเด็นหลักที่นักการเมืองต้องใส่ใจเนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่จะตัดสินใจว่า อะไรบ้าง ที่จะต้องนำมาสอนในโรงเรียน สอนที่ไหน สอนใคร และใครจะเป็นผู้สอน เพราะการศึกษาคือการ ขับเคลื่อนความเจริญของสังคมและเศรษฐกิจ เป้าหมายการจัดการศึกษาจึงกลายเป็นการเพิ่มการ เชื่อมโยงความคิดของนักการเมืองไปสู่ความเป็นธรรมและความยุติธรรมทางสังคม (Smith, 2012) ซึ่งในการจัดการศึกษานั้น จะต้องจัดให้มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทุกคน

จากที่กล่าวมาข้างต้นและจากการที่ผู้เขียนได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้จะเห็นว่าการส่งเสริม ให้ความสำคัญกับความยุติธรรมทางสังคมในต่างประเทศนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับรัฐบาลของทุก ประเทศที่จะต้องให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม รวมทั้ง จัดการศึกษาให้มีความยุติธรรมและมีความเสมอภาคแก่ผู้เรียนทุกคนควบคู่กันไป สำหรับประเทศไทย นั้น สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องการจัดการศึกษาที่ต้องสนองความยุติธรรมทางสังคม คือการที่มุ่งเน้นใน เรื่องความเสมอภาคทางการศึกษาซึ่งโดยได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 54 ว่า รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบสองปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียน จนจบการศึกษามหาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ประชาชนทุกช่วงวัยต้องได้รับการ สนับสนุนจากรัฐ เพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพตามความต้องการ และพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2642 มาตรา 30 ว่า การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสในการ รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่ง มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคมการ สื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพ หรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพิเศษ

จากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นว่าเรามุ่งเน้นไปในเรื่องของ ความยุติธรรมในด้านสิทธิและโอกาสในการรับบริการการศึกษาจากรัฐ แต่ในส่วนของการปลูกฝังให้คนในชาติมีความรู้ในเรื่องของหลักการสำคัญของความเป็นประชาธิปไตย คุณลักษณะที่จำเป็นของคนในชาติ ที่เป็นพฤติกรรม หรือวิธีปฏิบัติต่อผู้อื่นที่ปราศจากการกดขี่ การแบ่งแยกชนชั้น หรือการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมอันเกิดจากความแตกต่างกันของคนในสังคมที่มีความหลากหลาย แม้กระทั่งในการจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในชั้นเรียน การปฏิบัติของผู้บริหาร ต่อครู ต่อผู้ปกครอง และนักเรียน รวมทั้งการปฏิบัติต่อกันของนักเรียนด้วยกันเอง ยังมีน้อย เราคงต้องหันมาให้ความสนใจกับประเด็นของความยุติธรรมทางสังคมให้มากขึ้น ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม

ความสำคัญของการจัดการศึกษาความยุติธรรมทางสังคม

Wilson (2013) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษาว่า เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนเพราะความสำเร็จในระดับชั้นเรียนนั้น องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งคือผู้เรียน ซึ่งถ้าเขาเหล่านั้นได้รับการยอมรับในความแตกต่าง เช่น ภูมิหลังของผู้เรียนแต่ละคน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และ แนวคิดใหม่เกี่ยวกับวิธีการเรียน นอกจากนี้ยังรวมถึง โครงสร้างของความรู้ และความต้องการของผู้เรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องปฏิรูป และฟื้นฟู ผ่านวิธีสอน และเนื้อหาแล้ว การให้ผู้เรียนยอมรับและเข้าใจความหลากหลายของกันและกัน จะช่วยให้ปัญหาการจัดการชั้นเรียนหมดไปมากที่สุด นักเรียนทุกคนจะได้รับการพัฒนาที่เต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ Ticknor (2015) เชื่อมั่นว่าการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม จะช่วยให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนได้ตรงกับความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียน

ความยุติธรรมทางสังคม ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการในการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา เพราะการมุ่งเน้นการจัดการศึกษาที่มีความเสมอภาค เป็นการศึกษาที่ยังลึกถึงเสรีภาพส่วนบุคคล มีการแสวงหาทางเลือกที่มีเหตุผลสำหรับการศึกษาที่ตอบสนองเสรีภาพส่วนบุคคล บทบาทของการศึกษาที่สำคัญคือการพัฒนาความสามารถส่วนบุคคล ครอบคลุมไปถึงกระบวนการสร้างต้นทุน ทางทรัพยากรมนุษย์ ช่วยให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตในอนาคตหลังจากที่ได้รับการศึกษาแล้วรวมไปถึงการพัฒนาด้านวัฒนธรรม บรรทัดฐานทางสังคม และคุณค่าที่ยึดถืออีกด้วย (Marshall และ Oliva, 2010) ส่วน Hackman (2005) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมนั้นส่งเสริมให้นักเรียนได้แสดงบทบาททางด้านการศึกษาของพวกเขาเอง และเป็นการสนับสนุนครูเพิ่มขีดความสามารถในการสร้างประชาธิปไตยและสภาพแวดล้อมการศึกษาอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้ การส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมในโรงเรียนเป็นวิธีการตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกัน

และความเคารพและเห็นคุณค่าของความแตกต่างของชาติพันธุ์หรือเชื้อชาติวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของสังคมบรรทัดฐานรวมทั้งความยืดหยุ่นทางปัญญาและมุมมองส่วนบุคคลในหมู่นักเรียนในห้องเรียน ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนทุกคนได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน (Lalas และ Valle, 2007)

จากสำคัญของความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษาที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าความยุติธรรมทางสังคมนั้นมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ช่วยให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนตั้งแต่ระดับชั้นเรียนจนถึงหลังการจบการศึกษาและยังรวมไปถึงคุณลักษณะที่ติดตัวไปในการแสดงออกที่แสดงถึงการยอมรับลักษณะสังคมที่มีความหลากหลาย อย่างไรก็ตามคุณภาพของผู้เรียนที่จะเกิดขึ้นได้ในชั้นเรียนนั้นต้องเกิดจากการปฏิบัติและกระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องความยุติธรรมทางสังคม และต้องอาศัยการส่งเสริมสนับสนุนที่เหมาะสมจากผู้บริหารและผู้นำทางการศึกษาที่มีมุมมองที่ถูกต้องชัดเจนเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมเพราะมุมมองที่ถูกต้องจะนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินนโยบายที่มีความเหมาะสมและเกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนทุกคน

มุมมองเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม

ท่ามกลางแนวคิดที่ต่างกันอย่างการพยายามให้คำจำกัดความของ ความเป็นธรรม ซึ่งยังคงมีมิติที่สลับไหลและหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความต้องการในการเชื่อมโยงกับบริบทต่างๆ ดังนั้นมุมมองของความยุติธรรมทางสังคมจึงมีความแตกต่างกันไป ซึ่งส่งผลต่อมุมมองในการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ความเสมอภาค ให้มีความแตกต่างกันไป ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะมุมมองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการความยุติธรรมทางสังคม ที่เชื่อมโยงไปยังความยุติธรรมในการจัดการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

มุมมองความยุติธรรมทางสังคม จากทฤษฎีความยุติธรรมทางสังคมที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นว่ามีความแนวคิดที่หลากหลาย และเลื่อนไหลไปตามบริบทต่างๆ ทั้งนี้ ธีระพงษ์ วงษ์นา (2557) ได้สรุปมุมมองที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม ของไทยไว้ดังต่อไปนี้

1. ความยุติธรรมทางสังคมในมิติของการยอมรับ สะท้อนผ่านแง่มุมมองเชิงสังคม วัฒนธรรมซึ่งมีความสำคัญและเป็นมิติความเป็นธรรมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เป็นสาเหตุของความเป็นธรรม หรือไม่เป็นธรรมในสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยที่มีความเหลื่อมล้ำด้านช่วงชั้นทางสังคมนำไปสู่ประเด็นเรื่องคนชายขอบซึ่งไม่ได้รับการยอมรับและขาดความเป็นธรรมทางสังคม เช่นการยอมรับและเคารพในการแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของคนในชาติที่แตกต่างกัน หลากหลายทางการเมือง ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา เพศภาพ การคืนพื้นที่แก่คนชายขอบ ตลอดจนการไม่เลือกปฏิบัติ

2. ความยุติธรรมทางสังคม ในมิติของการมีส่วนร่วม สะท้อนผ่านแง่มุมเชิงรัฐศาสตร์การเมืองการปกครองและอำนาจ กล่าวได้ว่าเป็นตัวหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความยุติธรรมในบริบทสังคมไทยเนื่องจากการมีส่วนร่วมถือเป็นหลักการพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตยซึ่งมีนัยยะต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง เช่น การมีสิทธิเสรีภาพในการออกแบบ จัดการแบบแผนของชีวิตส่วนบุคคล โอกาสในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตย มีส่วนร่วมผ่านสิทธิในทรัพยากร เช่น สิทธิชุมชน สิทธิพลเมือง เป็นต้น

3. ความยุติธรรมทางสังคม ในมิติของการกระจายทรัพยากรสะท้อนผ่านแง่มุมเชิงเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสภาพการณ์ปัญหาความไม่เป็นธรรมในด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะการจัดสรรทรัพยากร สภาพปัญหาความยากจนตลอดจนการเข้าถึงสาธารณูปโภค และการบริการสาธารณะ

4. ความยุติธรรมทางสังคม ในมิติเชิงกฎหมาย บรรทัดฐานทางสังคม ในแง่มุมเชิงนิติศาสตร์ โดยกฎหมาย บรรทัดฐานภายใต้ระบบกฎหมาย ถือเป็นหนึ่งในกลไกทางสังคมที่ใช้เป็นแหล่งอ้างอิงถึงความเป็นธรรมทางสังคมในภาคส่วนของกระบวนการยุติธรรมได้ เช่น กลไกกระบวนการยุติธรรมการใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

ส่วนมุมมองที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมในต่างประเทศนั้น ก็ยังเป็นมุมมองที่หลากหลายเช่นเดียวกัน Swanson (2015) มีมุมมองในเรื่องนี้ว่า การศึกษาสามารถตอบสนองหลักการของความยุติธรรมทางสังคม หรือข้อบังคับของสิทธิมนุษยชน ซึ่งยึดโยงอยู่กับรูปแบบ จุดเน้น และการเลือกแบบแผนความรู้และประเภทของการจัดการเรียนการสอน หลักการและวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษามีความจำเป็นต้องจัดให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของสังคมประชาธิปไตยซึ่งสนองตอบความเสมอภาคและสิทธิมนุษยชน ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงทำให้ความยุติธรรมทางสังคมเป็นไปตามหลักการ 2 ประการ คือ 1) มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของความยุติธรรมทางสังคมในเรื่องของการเข้าถึง และการกระจาย ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของสิทธิมนุษยชนนั่นเอง 2) การศึกษาเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของความยุติธรรมทางสังคมและสิทธิมนุษยชน ซึ่งกระบวนการของการจัดการศึกษานั้นถือเป็นกระบวนการของประชาธิปไตยและเป็นเพียงสังคมของคนเท่านั้น

ในมุมมองของ Rawls (1971) มองว่า การศึกษาเป็นเสมือน สัญญาทางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้นและเชื่อมโยงกับความยุติธรรมทางสังคมในด้านความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา ในประเด็นเหล่านี้คือ 1) ความเท่าเทียมกันของการเข้าโรงเรียนและเข้าถึงระบบการจัดการศึกษา 2.) ความเท่าเทียมหรือความเป็นธรรมของวิธีการภายในโรงเรียน 3) ความเท่าเทียมของผลลัพธ์การเรียนรู้ และ 4.) ความเท่าเทียมกันของโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตของคนหนุ่มสาวและผู้ใหญ่ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาการมาเป็นภาษาทางกฎหมาย และได้รับการเผยแพร่ออกไปเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ความเท่าเทียมในการเข้าถึง (Retributive) 2) ความเท่าเทียมในการแบ่งปันปันส่วน

(Distributive) เช่นความเท่าเทียมในกระบวนการ ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ และความสำเร็จหรือโอกาสของชีวิต 3) การได้รับการยอมรับ (Recognitive) หมายถึงการเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล กลุ่มวัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งจะต้องจัดการเรียนการสอนที่เน้นความยุติธรรม ส่วน Curcic (2009) มีมุมมองเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมในด้านการศึกษา ว่านักเรียนทุกคนต้องได้รับการสนับสนุนในการจัดการศึกษาในเรื่องความเท่าเทียม และโอกาสในการเรียนรู้ที่คบวงจร

Gardner และ Toope (2011) ได้ศึกษามุมมองของนักการศึกษา เกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษา เพื่อสร้างจุดแข็งของความยุติธรรมทางสังคม พบว่า ในทางปฏิบัติในการจัดการศึกษาให้เกิดความยุติธรรมนั้น จะต้องดำเนินการใน 4 เรื่องหลักๆ คือ

1. การรับรู้บริบทของนักเรียน (Recognizing student -in- context) ในประเด็นนี้ครูต้องทำความรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล เกี่ยวกับ สภาพครอบครัว ฐานะทางบ้าน สภาพชุมชน และบริบททางวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการจัดการศึกษาให้มีความเหมาะสมกับบริบทโดยรวมของนักเรียนเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในทางปฏิบัติ

2. การมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในจุดแข็งของนักเรียน (Critically engaging in strengths and positivity) ได้แก่ การมองนักเรียนเป็นผู้เชี่ยวชาญในการเรียนรู้ของเขา เพราะประสบการณ์ของนักเรียนแต่ละคนที่มาจากประสบการณ์นอกห้องเรียนนั้นมีมาก และถ้าเราให้ความสำคัญกับความชำนาญและจุดเด่นของนักเรียนแต่ละคน และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนรู้ในห้องเรียน ก็จะช่วยสร้างให้เขามีความภาคภูมิใจและรู้สึกได้ถึงความเท่าเทียมของศักยภาพของตนเอง

3. การส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงประชาธิปไตย (Nurturing democratic relations) ในการส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงประชาธิปไตยนั้น เป็นความสำคัญส่วนหนึ่งของการส่งเสริมความเท่าเทียมในชั้นเรียน ซึ่งสามารถทำได้โดยการเน้นให้นักเรียนได้ใช้สิทธิและเสียง ในการแสดงความคิดเห็น การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆรวมทั้งการสนับสนุนตนเอง หรือการพัฒนาตนเองให้มีความก้าวหน้าจากการได้มีโอกาสในการทำกิจกรรมจากการได้ฝึกการตัดสินใจด้วยตนเอง การได้อภิปรายและมีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตย เป็นต้น

4. การจัดการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่นและสร้างสรรค์ (Enacting creative and flexible pedagogies) ถึงแม้ว่าการทำงานของครูจะขึ้นอยู่กับนโยบายและหลักสูตรที่ถูกกำหนดมาแล้วแต่ ครูสามารถใช้กลยุทธ์ในการจัดการเรียนการสอนให้มีความทันสมัย ทันเหตุการณ์ อยู่ในความสนใจของนักเรียน ใช้เทคนิควิธีที่หลากหลายในการสร้างการเรียนรู้ จะเป็นการสร้างทางเลือกและโอกาสที่เท่าเทียมของนักเรียนที่ต้องให้นักเรียนเข้าถึงและมีความเสมอภาคมากขึ้น

นโยบายทางการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคม

ในประเทศไทยเรื่องของความยุติธรรมทางสังคม ได้ถูกกำหนดไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศเกี่ยวกับความเสมอภาคและความเท่าเทียมของคนในชาติด้วยการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชาวไทยได้บัญญัติเรื่องความเสมอภาคไว้ดังนี้

มาตรา ๒๗ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม

บุคคลผู้เป็นทหาร ตำรวจ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ และพนักงานหรือลูกจ้างขององค์กรของรัฐย่อมมีสิทธิและเสรีภาพเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป เว้นแต่ที่จำกัดไว้ในกฎหมายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเมือง สมรรถภาพ วินัย หรือจริยธรรม

สำหรับสิทธิและเสรีภาพในการศึกษานั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ได้บัญญัติไว้ใน หมวดที่ 5 ว่าด้วยหน้าที่ของรัฐ ในมาตรา 54 กำหนดไว้ว่า รัฐต้องดำเนินการ ให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบสองปี ตั้งแต่ ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษาตามวรรคหนึ่ง เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยส่งเสริมและสนับสนุน ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่างๆ รวมทั้งส่งเสริม ให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ในการจัดการศึกษาทุกระดับ โดยรัฐมีหน้าที่ดำเนินการ กำกับ ส่งเสริม และสนับสนุนให้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล ทั้งนี้ ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติซึ่งอย่างน้อยต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ และการดำเนินการและตรวจสอบการดำเนินการ ให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติด้วย การศึกษาทั้งปวงต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ สามารถเชี่ยวชาญได้ ตามความถนัดของตน และมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ในการดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนาตามวรรคสอง

หรือให้ประชาชนได้รับ การศึกษาตามวรรคสาม รัฐต้องดำเนินการให้ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการศึกษา ตามความถนัดของตน ให้จัดตั้งกองทุนเพื่อใช้ในการช่วยเหลือผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการศึกษา และเพื่อเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพครู โดยให้รัฐจัดสรรงบประมาณให้แก่กองทุน หรือใช้มาตรการหรือกลไกทางภาษีรวมทั้งการให้ผู้บริจาคทรัพย์สินเข้ากองทุนได้รับประโยชน์ในการลดหย่อน

สำหรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ นั้น ได้บัญญัติไว้ในหมวด 2 ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา มาตรา 30 ว่า การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายส่วนการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกายจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคมการสื่อสารและการเรียนรู้หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพ หรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษและยังได้บัญญัติครอบคลุมถึงการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษซึ่งต้องจัดในรูปแบบที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคล

ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐) (2561 ตุลาคม 13) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอนที่ 82 ก หน้า 8-51 ได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาการศึกษาไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์มุ่งเน้นการพัฒนาและยกระดับคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ดีเก่งและมีคุณภาพพร้อมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไปข้างหน้าได้อย่างเต็มศักยภาพโดยปลูกฝังความเป็นคนดีมีวินัย พัฒนาทักษะความสามารถการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ โดยเฉพาะทักษะด้านการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ความสามารถในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน มีภูมิคุ้มกันต่อปัญหาหรืออาชญากรรมต่าง ๆ มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความยืดหยุ่นทางความคิด รวมถึงทักษะด้านภาษา ศิลปะ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีและได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพสอดคล้องกับความสามารถ ความถนัดและความสนใจ รวมถึงการวางพื้นฐานการเรียนรู้เพื่อการวางแผนชีวิตและวางแผนทางการเงินที่เหมาะสมในแต่ละช่วงวัยและนำไปปฏิบัติได้ตลอดจนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ที่เชื่อมต่อกับโลกการทำงาน รวมถึงทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศมีทักษะชีวิต สามารถอยู่ร่วมและทำงานกับผู้อื่นได้ภายใต้สังคมที่เป็นพหุวัฒนธรรมและได้กำหนดบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาไว้ในยุทธศาสตร์ ที่ 4 การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม โดยเน้นการสร้างโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพที่เป็นมาตรฐานเสมอกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลทุรกันดารและยากจนและกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษ การจัดให้มีมาตรการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาการสนับสนุนกลไกความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการศึกษาในระดับจังหวัด การใช้เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ความรู้และนวัตกรรม

ของคนทุกกลุ่มรวมถึงระบบการติดตามสนับสนุนและประเมินผลเพื่อสร้างหลักประกันสิทธิการได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๗๔ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) เป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาวสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของประเทศโดยได้กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 4 ว่าด้วยการสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมทางการศึกษา มุ่งเน้นผู้เรียนทุกคนได้รับโอกาสและความเสมอภาคในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ เพิ่มโอกาสทางการศึกษาผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษา สำหรับคนทุกช่วงวัย และระบบข้อมูลรายบุคคลและสารสนเทศทางการศึกษาที่ครอบคลุม ถูกต้องเป็นปัจจุบัน เพื่อการวางแผน การบริหารจัดการศึกษา การติดตามประเมิน และรายงานผล ทั้งนี้เพื่อให้ประชากรทุกคนได้รับการบริการทางการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพด้วยความเสมอภาค

เช่นเดียวกับแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 12 (2560-2564) (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ : 2560) ที่กำหนดให้มียุทธศาสตร์ขยายโอกาสการเข้าถึงบริการทางการศึกษา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต ไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 4 เพื่อพัฒนาการศึกษาให้ผู้เรียนทุกคนเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกันในทุกระดับและประเภทการศึกษา ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสามารถเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สถานศึกษาในภูมิภาค ได้รับการยกระดับคุณภาพในการให้บริการ เด็กครอบคลุมทุกประเภทรวมทั้งสามารถเทียบโอนผลการเรียนและทักษะประสบการณ์เพื่อขอรับวุฒิมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นได้ ส่วนแผนพัฒนาการศึกษาพื้นที่ชายแดน (พ.ศ. 2560-2564) (2560) นั้น ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษาไว้ 6 ยุทธศาสตร์ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของพื้นที่ชายแดน ยุทธศาสตร์ที่ 2 การผลิตและพัฒนากำลังคน การวิจัยและนวัตกรรม เพื่อเพิ่มทักษะอาชีพ และการมีงานทำในพื้นที่ชายแดน และสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในพื้นที่ชายแดน ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมกันทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน ยุทธศาสตร์ที่ 5 การจัดการศึกษาเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชายแดน และ ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการศึกษาในพื้นที่ชายแดน สำหรับแนวทางการดำเนินงาน โดยยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นเรื่องของการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 4 ซึ่งมีแนวทางในการพัฒนา 5 แนวทาง ประกอบด้วย 1) สร้างโอกาสการเข้าถึงบริการทางการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย 2) ส่งเสริม สนับสนุนการจัดการศึกษา การให้บริการทางการศึกษา สำหรับผู้เรียนทุกคน ทุกระดับและประเภทการศึกษา 3) พัฒนาคูณพามาตรฐาน และจัดให้มีการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม และการศึกษาทางไกลระบบต่าง ๆ 4) พัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนทุกวัย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ต่างก็มุ่งเน้นในเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษาที่จะทำให้คนไทยทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในข้อที่ว่า “ทุกคนมีสิทธิในการศึกษา” ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ ประเทศไทย เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระดับสูงว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน ครั้งที่ 10 World Conference on Tenth Meeting of the High-Level Group on Education for All ระหว่างวันที่ 22-24 มีนาคม 2554 ที่โรงแรมรอยัล คลิฟ บีช รีสอร์ท พัทยา จังหวัดชลบุรี ในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2533 ประเทศไทยได้เคยเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระดับโลกว่าด้วย เรื่อง การศึกษาเพื่อปวงชน มาแล้ว ที่จอมเทียน จังหวัดชลบุรี โดยร่วมกับองค์การยูเนสโก และหน่วยงานสหประชาชาติอื่นๆ ซึ่งในการประชุมครั้ง นั้น ที่ประชุมได้กำหนดเป้าหมาย สำหรับการพัฒนาการศึกษาเพื่อปวงชนไว้ และได้มีการรับรองปฏิญญาจอมเทียนเป็นครั้งแรก ในปฏิญญาจอมเทียน ได้ระบุเป้าหมาย 6 ประการ คือ

1. ขยายการดูแลเด็กปฐมวัยและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่ม เด็กด้อยโอกาสและเด็กพิการ
2. ขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ทั่วถึง ภายในปีพ.ศ. 2543
3. ปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เพื่อให้ผู้เรียนผ่านมาตรฐานขั้นต่ำที่สูงขึ้น
4. ลดอัตราการไม่รู้หนังสือของผู้ใหญ่ในปี พ.ศ.2543 ให้ได้ครึ่งหนึ่งของอัตรา ในปีพ.ศ.2533 โดยเน้นการเรียนรู้ของเด็กหญิงและสตรี
5. ขยายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการฝึกอบรมทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของเยาวชนและผู้ใหญ่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านสุขอนามัย และการทำงานอาชีพที่ดีขึ้น
6. เพิ่มพูนความรู้ทักษะ และค่านิยม ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล และครอบครัว ในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 องค์การยูเนสโกได้จัดการประชุม เพื่อประเมินความก้าวหน้าในการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน ที่เมืองดากการ์ ประเทศเซเนกัล แต่ผลปรากฏว่า ประเทศสมาชิกยังไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในปฏิญญาจอมเทียนได้ ดังนั้น ที่ประชุมจึงได้กำหนดเป้าหมายที่จะทำให้บรรลุ การศึกษาเพื่อปวงชนภายในปี พ.ศ.2558 ไว้ในกรอบปฏิญญาดากการ์ ดังนี้

1. ขยายและปรับปรุงการศึกษาและการดูแลเด็กเล็กก่อนวัยเรียน โดยเฉพาะเด็ก ที่เปราะบางและด้อยโอกาส
2. จัดให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะเด็กผู้หญิง เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก เด็กที่เป็นชนกลุ่มน้อย สามารถเข้าถึงการศึกษาภาคบังคับที่มีคุณภาพ

3. จัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของเยาวชนและผู้ใหญ่ผ่านโครงการทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเท่าเทียมกัน
4. พัฒนาอัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 50
5. ขจัดความเหลื่อมล้ำทางเพศในการศึกษาระดับประถมและมัธยม โดยเน้นการเข้าถึงของเด็กผู้หญิงและทำให้เกิดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพ
6. พัฒนาคุณภาพการศึกษาในทุกด้านและรับรองความเป็นเลิศทั้งหมด เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ทางการเรียนรู้ที่ชัดเจนและสามารถวัดได้ โดยเฉพาะในเรื่องการรู้หนังสือ การคำนวณตัวเลขและทักษะที่จำเป็นต่อชีวิต

การจัดประชุมในประเทศไทย ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการศึกษาเพื่อปวงชน 6 เป้าหมาย คือ เป้าหมายที่ 1 การดูแลและการศึกษาของปฐมวัย เป้าหมายที่ 2 การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาอย่างทั่วถึง เป้าหมายที่ 3 การส่งเสริมการฝึกทักษะชีวิต เป้าหมายที่ 4 การรู้หนังสือ เป้าหมายที่ 5 ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง และ เป้าหมายที่ 6 การส่งเสริมคุณภาพการศึกษา (เอนก รัตน์ปิยะภากรณ์, 2554)

กระทรวงศึกษาธิการในฐานะที่รับผิดชอบโดยตรง ได้นำนโยบายการศึกษาเพื่อปวงชนมาใช้ โดยเฉพาะโครงการเรียนฟรี เรียนดี 15 ปีอย่างมีคุณภาพ มุ่งเน้นการให้โอกาสเด็กกลุ่มนี้ ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่ได้รับผลจากความขัดแย้ง เช่น เจ็บป่วยเรื้อรังอยู่ที่โรงพยาบาล ก็จะจัดครูไปช่วยสอนให้กับเด็กกลุ่มนี้ด้วย นอกจากนี้ในกรณีของเด็กชาติพันธุ์หรือหนีภัยสงครามจากประเทศเพื่อนบ้าน ประเทศไทยเป็นประเทศแรกที่มีโครงการรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย (Non Thai people) เข้าเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทย โดยได้มีการดำเนินการแล้วที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งที่ประชุมได้ให้คำมั่นสัญญาร่วมกันในแถลงการณ์จอมเทียน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการศึกษาเพื่อปวงชนให้ได้มากที่สุด โดยกำหนดเน้นทั้งเรื่อง การเข้าถึงทางการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และได้ขอให้ประเทศต่างๆ เน้นการกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมซึ่งทำให้เกิดการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษามากขึ้น รวมทั้งการลงทุนทางการศึกษาที่เน้นไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน และเป็นการส่งเสริมความมั่นคงทางมนุษย์ นอกจากนี้ขอให้มีส่วนร่วมในสังคมซึ่งเป็นการสร้างสังคมประชาธิปไตย การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สำหรับการจัดสรรงบประมาณ ที่ประชุมได้เรียกร้องให้รัฐบาลแต่ละประเทศ จัดสรรงบประมาณในการศึกษา อย่างน้อยให้ได้ร้อยละ 4-6 ของ GNP (Gross National Product) หรือผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น และหรือประมาณร้อยละ 15-20 ของงบประมาณของประเทศ รวมทั้งการสร้างความร่วมมือในระดับชุมชนนานาชาติ ที่ต้องมองหาพันธมิตรต่างๆ เพื่อร่วมมือกันอย่างแข็งขัน (นวรรตน์ รามสูต และ บัลลังก์ โรหิตเสถียร, 2555)

อย่างไรก็ตามรัฐบาลของ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2557) ได้เล็งเห็นถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการจัดการศึกษาของประเทศที่ส่งผลให้คุณภาพผู้เรียนมีความแตกต่างกัน จึงกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหา และพัฒนาประเทศจำนวน 11 นโยบาย และได้แถลงต่อสภานิติบัญญัติ เมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2557 ในจำนวน 11 นโยบาย นั้น นโยบายข้อที่ 3 เป็นการกำหนดนโยบายที่มุ่งแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายสูงและการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของภาครัฐ ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งของปัญหาความขัดแย้งความเดือดร้อนทั้งหลายของประชาชน นอกจากการแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายที่เป็นผลมาจากค่าเล่าเรียนสูงแล้ว ในส่วนของปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น ได้มีการกำหนดไว้ในนโยบายข้อที่ 2 ว่าด้วยความมั่นคงภาครัฐและการต่างประเทศ โดยกำหนดการเร่งแก้ปัญหาการใช้ความรุนแรงในจังหวัดชายแดน โดยนายยุทธศาสตร์ เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา สร้างความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม ตามหลักนิติธรรม และหลักสิทธิมนุษยชน ด้วยความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

ในส่วนของนโยบายด้านการศึกษา ในนโยบายข้อที่ 4 ว่าด้วย นโยบายการศึกษาและการเรียนรู้ การทำบารุงศาสนาและวัฒนธรรมนั้น ในด้านการปฏิรูปการศึกษา ได้มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่ลดค่าเล่าเรียนสูง ซึ่งนำไปสู่การกำหนดนโยบายทางการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2558) ในเรื่องการสร้างโอกาสทางการศึกษาในสังคมไทย ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมและเป็นธรรม

จากนโยบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้ใช้การลดค่าเล่าเรียนสูง เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายสูง และความไม่สงบในประเทศ นั่นคือการนำเอาหลักการในเรื่อง ความยุติธรรมทางสังคม (Social justice) มาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเป็นลักษณะของพหุวัฒนธรรม มีอัตลักษณ์ที่เด่นชัด มีความละเอียดอ่อนและไวต่อการเกิดความขัดแย้ง ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะสามจังหวัดคือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของครูและบุคลากรทางการศึกษา คุณภาพการศึกษา และคุณภาพผู้เรียน ซึ่งเป็นความยุ่งยากในการพัฒนาการศึกษาในพื้นที่

บริบททางการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ ทางสังคมและวัฒนธรรม แตกต่างจากพื้นที่ส่วนอื่นของประเทศ เนื่องจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 นับถือศาสนาอิสลามและนิยมใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน มีการแต่งกายที่มีลักษณะเฉพาะตามหลักศาสนาบัญญัติ จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีลักษณะทางสังคมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ การจัดการศึกษา

ภายใต้สังคมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีสาเหตุที่เป็นอุปสรรคในเรื่องการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาท่ามกลางปัญหาสถานการณ์ในพื้นที่มีการวิเคราะห์โดยทั่วไปว่าปัญหาโดยภาพรวมมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น ด้านประชากร ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากร ความอ่อนแอของกระบวนการยุติธรรม และการศึกษา หากจะพิจารณาในแง่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว พบว่าปัจจัยด้านการศึกษาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นค่อนข้างสูงทั้งในด้าน ภาษา ศาสนา รวมทั้งประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ดังจะพบได้ว่าในอดีตการจัดการศึกษาตามแนวทางเสริมสร้างลักษณะประจำชาติ เพื่อแสดงลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมแห่งชาติ อันเป็นลักษณะสำคัญของคนในชาติ ที่พึงมีร่วมกัน ย่อมใช้ไม่ได้ผล และได้รับการตอบโต้จากสังคมท้องถิ่นที่มีลักษณะวัฒนธรรมแตกต่างจากวัฒนธรรม กระแสหลักในกรณี สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีภาษา ศาสนา ที่มีลักษณะเด่นชัด ดังนั้นการขยายระบบการศึกษาของรัฐที่เข้าไปสู่ท้องถิ่นแห่งนี้จึงเป็นไปได้ค่อนข้างยากไปพร้อมๆ กับความรู้สึกต่อต้านการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีหลักสูตรและปรัชญาการเรียนรู้ซึ่งแตกต่างจากระบบคุณค่าทางการศึกษาดั้งเดิมของคนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ ภาพสะท้อนของการต่อต้านระบบการศึกษาจากรัฐที่เข้ามาสู่สังคมท้องถิ่น มักปรากฏว่าประชาชนให้ความสำคัญกับระดับการศึกษาของบุตรหลานน้อย เพราะเห็นว่าการศึกษาไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ปรัชญา และศาสนา ผลที่ตามมาคือ พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลายเป็นพื้นที่ที่ประชาชนได้รับการศึกษาในระดับต่ำสุดเมื่อเทียบกับการได้รับการศึกษาในระบบของประชาชนในท้องถิ่นอื่น (บรรจง พำรุ่งสาบ, 2551)

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดการศึกษา ที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่น มีรูปแบบของการจัดการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม (เอกรินทร์ สังข์ทอง, 2551) ในด้านคุณภาพการศึกษานั้น พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มัธยมศึกษาศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศต่ำกว่า ร้อยละ 50 ในรายวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคม และภาษาอังกฤษ ระดับความสามารถอ่านออกเขียนได้ในชั้นประถม 1-3 ร้อยละ 26.23 นอกจากนี้ยังด้อยความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ในวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนกลุ่มดังกล่าว ตลอดจนขาดโอกาสเพราะมีฐานะยากจนการพัฒนาหลักสูตรไม่สอดคล้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนการใช้สื่อและนวัตกรรมใหม่ๆยังด้อยประสิทธิภาพ ไม่เพียงพอที่จะสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนให้ได้ผล การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่เนื่องจากปัญหาการขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานอันเป็นสาเหตุมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบ ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและที่มีผลมาจากสาเหตุอื่นๆ เช่น ครูไม่ตรงวุฒิ ครูขาดการพัฒนา การมีเวลาในการจัดการเรียนการสอนน้อยกว่าภูมิภาคอื่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2556)

จากปัญหาดังกล่าวจะเห็นว่าความเสมอภาคในการรับบริการด้านการศึกษารัฐยังเป็น เรื่องที่ท้าทายเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น จึงทำให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความรู้สึกว่าจะไม่ได้รับการบริการที่ เป็นธรรมจากรัฐ ทำให้ปัญหาต่างๆของจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงดำรงอยู่ จึงต้องมีการส่งเสริมให้ทุก ฝ่ายที่เกี่ยวข้องหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมของสังคมอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามมุมมองและความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ส่วนบุคคล ดังนั้นความเข้าใจเกี่ยวกับนิยามและความสำคัญของความยุติธรรมทางสังคมอาจมีความแตกต่างกันด้วย จึงอาจนำไปสู่การปฏิบัติหรือการสร้างให้เกิดความยุติธรรมที่แตกต่างกัน

การส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม

กว่า 30 ปีมาแล้วที่แนวคิดทางการเมืองหันมาให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความยุติธรรม ทางสังคมผ่านการจัดการศึกษา ในรูปแบบของ หลักสูตรการศึกษาของชาติ โรงเรียนทางเลือก การสอบ ระดับชาติ เพื่อส่งเสริมให้การจัดการศึกษามีคุณภาพได้มาตรฐานเดียวกัน เป็นความรับผิดชอบของ โรงเรียนต่อการแข่งขันหรือเปรียบเทียบการจัดการศึกษา นั่นคือผลผลิตของแนวคิดของนักการเมือง ในการลดความไม่เสมอภาคหรือความเหลื่อมล้ำทางสังคม (Smith, 2012) อย่างไรก็ตามยิ่งมีการแข่งขัน และการเปรียบเทียบคุณภาพการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขันกันเข้าเรียนใน สถาบันการศึกษาที่ได้รับความนิยมสูง หรือการแข่งขันทักษะทางวิชาการในรูปแบบต่าง ก็ยิ่งทำให้ ความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมในการได้รับการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษายิ่งแตกต่างกัน มีเพียง นักเรียนบางคนหรือบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้รับการฝึกฝนให้เข้าร่วมการแข่งขันดังกล่าว ดังนั้นความ ยุติธรรมทางสังคมในด้านการจัดการศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการส่งเสริมจากผู้มีส่วน เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารการศึกษาที่มีส่วนในการกำหนดนโยบาย

การส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมในโรงเรียนเป็นวิธีการตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกัน และความเคารพและเห็นคุณค่าของความแตกต่างของชาติพันธุ์หรือเชื้อชาติวัฒนธรรมประเพณีและ ความเชื่อของสังคมบรรทัดฐานรวมทั้งความยึดหยุ่นทางปัญญาและมุมมองส่วนบุคคลในหมู่นักเรียนใน ห้องเรียน โดยเฉพาะในโรงเรียนในเมืองซึ่งจะช่วยให้นักเรียนทุกคนได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน (Lalas และ Valle, 2007) จากการศึกษาของผู้วิจัยนั้น จะขอเสนอ การส่งเสริมการจัดการศึกษา เพื่อความยุติธรรมดังนี้

1. ด้านนโยบาย

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายทางการศึกษานั้น Carlisle และคณะ (2006) ได้นำเสนอรูปแบบที่สร้างมาจากกฎเกณฑ์ 5 ประการด้วยกัน คือ 1) โรงเรียนที่มีความยุติธรรมนั้นนโยบายจะต้องสนับสนุนให้มีความครอบคลุม (inclusion) กับนักเรียนทุกคนทุกกลุ่ม และมีความเท่าเทียม (Equity) 2) มีการสร้างความคาดหวังที่สูงให้แก่เด็กทุกคน (High expectation) 3) มีการพัฒนาความสัมพันธ์ของชุมชนแบบแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่อกัน (Reciprocal) 4) มีส่วนร่วมในระบบที่มีการเข้าถึงอย่างกว้างขวาง (system Wide approach) และ 5) การก่อให้เกิดการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคมทั้งโดยตรง (Direct) และโดยการแทรกแซง (Intervention)

2. ด้านครูผู้สอน

นอกจากนโยบายแล้ว ครูผู้สอนก็นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมทางการศึกษา โดย Michelli และ Keiser (2005) กล่าวว่า มีเงื่อนไขอยู่ 6 ประการที่จะต้องพัฒนาหรือเพิ่มทักษะให้กับครู คือ

1. ให้ครูมีความเข้าใจในเรื่องของความยุติธรรมในสังคมและมีความเข้าใจวิธีการที่จะทำให้เป็นจริง (Actualizing)
  2. มีการเสริมแรงด้านศักยภาพในด้านต่างๆสำหรับโรงเรียนเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความยุติธรรมทางสังคมจากการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของครูและจากนโยบายที่กำหนด
  3. มีการอธิบาย สนับสนุนส่งเสริม และการจัดทำรูปแบบด้านการปฏิบัติตนและโปรแกรมต่างๆที่มีอยู่แล้วให้ประสบผลสำเร็จ
  4. มีการจัดการเชิงรุกกับความกลัวและความกังวลของครูในอนาคตเมื่อพวกเขาต้องเผชิญหน้ากับทักษะที่แตกต่างไปจากทักษะของตนเอง
  5. นำมุมมองทั่วโลกและความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์เข้าไปในโปรแกรมที่ใช้ในการพัฒนาครู
  6. มีการจัดการและการร่วมมือกันอย่างหลากหลายเพื่อสนับสนุน และปกป้องการศึกษาของรัฐให้เป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยทำให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม
- สำหรับ Hackman (2005) กล่าวถึง องค์ประกอบพื้นฐานด้านความรู้ที่จำเป็นอยู่ 5 ประการเกี่ยวกับการศึกษาด้านความยุติธรรมทางสังคมที่ครูต้องมีเขาเพื่อสอนเรื่องความยุติธรรมทางสังคม ได้แก่

1. ครูจำเป็นต้องอาศัยความรู้ในเนื้อหาที่เกี่ยวกับข้อบังคับของครู (Discipline) อันได้แก่ การรู้ข้อมูลข้อเท็จจริง การมีความสามารถที่จะยกบริบทในเชิงประวัติศาสตร์กับข้อมูลนั้น และความสามารถในการพิจารณาทั้งในแบบไมโคร (Micro) และแมโคร (Macro)

2. เครื่องมือเพื่อการคิดและวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ

3. เครื่องมือสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

4. เครื่องมือสำหรับการสะท้อนคิดของบุคคล (Personal reflection) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับอำนาจและอภิสิทธิ์ของคน

5. ความตระหนักรู้เกี่ยวกับглоกลุ่มที่มีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม (Multicultural) ส่วน Grant และ Gillette (2006) เสนอว่า การจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้น ครูต้องมีทั้งความรู้ในเรื่องเหล่านี้

1. ครูต้องมีองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการสอนอย่างมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคมจึงจะช่วยให้เด็กๆ เกิดการเรียนรู้

2. ครูจำเป็นต้องตอบสนองเชิงวัฒนธรรมในห้องเรียนเพื่อให้เด็กได้รู้จักตนเอง และเปิดใจที่จะเปลี่ยนแปลงด้วยการยึดถือปรัชญาทางการศึกษาที่ได้รับการพัฒนามาอย่างดีแล้ว

3. มีความรู้ในเนื้อหาด้านการเรียนการสอนอย่างมากมาย

4. มีการอ้างไว้ซึ่งปรัชญาทางการศึกษาที่มีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม

5. มีการเชื่อมโยงการศึกษาของครูให้ออกไปสู่โลกนอกห้องเรียน

นอกจากเรื่องขององค์ความรู้แล้ว ในเรื่องของทักษะนั้น ครูจำเป็นต้องมีทักษะในเรื่องเหล่านี้ (Grant และ Gillette, 2006)

1. ความสามารถในการไตร่ตรองทบทวน (Reflective)

2. ทักษะและความสามารถในการวิเคราะห์และดำเนินการกับข้อมูลการวิจัยที่ครูเป็นผู้สร้างขึ้น (Teacher-generated)

3. ทักษะและความสามารถในการติดต่อสื่อสาร และให้ความร่วมมือในการสร้างความสัมพันธ์ จัดการกับสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้

4. ครูต้องมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีให้เป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนการสอนได้

3. ด้านการจัดการเรียนการสอน

ด้านการจัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อความยุติธรรมทางสังคมมีดังต่อไปนี้ (Cohran-Smith, 2004)

1. การเรียนรู้ที่มีองค์ความรู้ที่ความซับซ้อนในรูปแบบที่สามารถเข้าถึงและและเป็นวิธีการตอบสนองทางวัฒนธรรม

2. การเรียนรู้ที่จะใช้ถามคำถามที่ดี

3. โดยใช้รูปแบบการประเมินที่มีความหลากหลายเพื่อกำหนดหลักสูตรและการสอน

4. การพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียนที่สนับสนุนการเรียนรู้

5. การร่วมกันทำงานกับกับพ่อแม่และสมาชิกในชุมชนบุคลากรวิชาชีพอื่นๆ

6. ใช้แหล่งข้อมูลที่หลากหลายในการสนับสนุนการเรียนรู้ ของนักเรียน

7. การรักษามาตรฐานการศึกษาที่สูงสำหรับนักเรียนทั้งหมดไม่ว่าจะมีความสามารถหรือภูมิหลังที่แตกต่างกันเพียงใด

8. การดูแลสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมในห้องเรียนในการให้บริการการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนและครูอย่างทั่วถึง

9. การเข้าร่วมกับผู้อื่นในการเคลื่อนไหวทางการศึกษาและความยุติธรรมทางสังคม

Bettez (2008) กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนนั้น ได้วางโครงสร้างของทักษะต่างๆ ไว้ 7 ทักษะด้วยกัน ซึ่งเป็นการปฏิบัติ และการจัดการจัดกิจกรรมด้านการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมอันประกอบไปด้วย

1. การสนับสนุนเรื่องการเชื่อมโยงจิตใจกับร่างกาย

2. การดำเนินการด้านการอำนวยความสะดวก (Artful facilitation) ที่ส่งเสริมให้เกิดการคิดสร้างสรรค์ (Critical thinking)

3. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการอภิปรายเกี่ยวกับอำนาจ อภิสิทธิ์ และการกดขี่อย่างชัดเจน

4. การดำรงรักษาไว้ซึ่งความปรารถนาให้แก่แก่นักเรียนทุกคน (Compassion)

5. การมีความเชื่อที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความยุติธรรมในสังคมนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้

6. การดำเนินการด้านการดูแลตนเอง (Self-care)

7. การสร้างชุมชนเชิงวิพากษ์ (Critical communities)

สำหรับบทบาทของครูในการจัดการเรียนการสอนนั้น จากการวิจัยของ Silverman (2009) พบว่า ครูควรจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีที่มีความหลากหลาย และตอบสนองความหลากหลายทางวัฒนธรรมหลักเลี่ยงการใช้ความรุนแรงและการขจัดในรูปแบบต่างๆ ในการจัดการเรียนการสอน เน้นการเข้าถึงกระบวนการทางประชาธิปไตยเป็นสำคัญ

4. ด้านผู้นำทางการศึกษา

นอกจาก การส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมผ่านการจัดการเรียนการสอน และพฤติกรรมของครูผู้สอนแล้ว ในด้านการบริหาร ผู้บริหารถือเป็นบุคคลสำคัญที่กำหนดเป็นนโยบาย และกลยุทธ์ในการปฏิบัติในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม ดังนั้นการพัฒนาภาวะผู้นำในโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาของ (Marshall และ Oliva, 2010) พบว่า การส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษาผ่านผู้นำทางการศึกษานั้น สามารถทำได้ด้วยวิธีการดังนี้

1. การกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำ (Being strategic in developing leaders) ด้วยการแทรกแซงการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพสำหรับความเสมอภาคการจัดโปรแกรมเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการบริหาร
2. การเป็นผู้แสดงด้านนโยบาย (Becoming a policy actor) บทบาทของการเป็นนักการศึกษา และการวิจัยของนักวิชาการในแขนงต่างๆ
3. การสร้างพันธมิตร ด้วยการสร้างการมีส่วนร่วม และการทำงานร่วมกันระหว่างผู้นำ นักวิชาการ ชุมชน รวมทั้งบุคลากรทางวิชาชีพสาขาต่างๆ

Marshall และ Gerstl-Pepin (2005) ได้แนะนำว่า ทักษะด้านความเป็นผู้นำ 5 ประการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการสนับสนุนความยุติธรรมทางสังคมในโรงเรียนได้มีดังนี้

1. ผู้นำจะต้องเป็นนักพหุนิยม
2. เป็นนักสตรีนิยมหรือมีความสนใจเรื่องประชาธิปไตย
3. เป็นผู้ที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลง
4. มีคุณธรรม มีจริยธรรม
5. มีการตอบสนองในทางจิตวิญญาณหรือในทางวัฒนธรรม

ในการส่งเสริมความยุติธรรมทางการศึกษานั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้บริหารการศึกษาให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงลงมาจนถึงผู้บริหารระดับโรงเรียน ดังนั้นความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้จึงมีความสำคัญมาก และจะต้องนำเอาความรู้เหล่านี้เข้าสู่ห้องเรียนทั้งในทางนโยบายและการปฏิบัติ แต่ในความเป็นจริงแล้วผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่มองแค่เพียงเรื่องของสิทธิที่เด็กจะได้รับ และยังให้ความสำคัญในการปฏิบัติต่อกันน้อยมาก การส่งเสริมที่มีอยู่ยังไม่ตอบสนองต่อความหลากหลาย และความเท่าเทียมอย่างแท้จริงการศึกษาของประเทศยังต้องการพัฒนาคุณภาพที่เสมอภาคและเท่าเทียมกัน และยังต้องมีการส่งเสริมการนำแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษามาสู่การปฏิบัติเพื่อคุณภาพที่ดีที่สุดสำหรับนักเรียนทุกคน

โดยความคิดส่วนตัวของผู้วิจัย คิดว่าการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษาเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้สังคมไทยอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข นโยบายการจัดการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับความยุติธรรมทางสังคมให้ครอบคลุมประเด็นสำคัญทั้งสามด้าน ได้แก่ ความเท่าเทียมกันในการได้รับการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ หลักของการได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานในสิ่งที่จำเป็นที่มีความเสมอภาคกัน และหลักการของการได้รับในสิ่งที่ควรจะได้ตามศักยภาพของตนเอง นอกจากนี้แล้วการปลูกฝังทักษะในการอยู่ร่วมกันภายใต้แนวคิดของการให้ความยุติธรรมทางสังคมของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาติที่มีผู้คนที่มีความหลากหลายทางสังคม ดังนั้นการส่งเสริมความยุติธรรมผ่านกระบวนการจัดการศึกษาจึงประกอบด้วยวิธีการต่อไปนี้ คือ

1. การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน (Promoting through pedagogy) ที่ตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกันและความเคารพและเห็นคุณค่าของความแตกต่างของชาติพันธุ์หรือเชื้อชาติวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของสังคม บรรทัดฐานรวมทั้งความยึดหยุ่นทางปัญญาและมุมมองส่วนบุคคลในหมู่นักเรียน ในห้องเรียน ซึ่งจะช่วยให้ทุกคนได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะ ด้านการจัดการเรียนการสอน อีกทั้งการปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามแนวคิดเชิงพหุสังคมเช่นการยอมรับความแตกต่าง การไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือหยอกล้อกันในหมู่นักเรียนด้วยกัน ที่มีสาเหตุมาจากความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมของนักเรียนแต่ละคน

2. ครูผู้สอน (Promoting through teacher) การส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมจะถูกนำเข้าสู่ห้องเรียนได้อย่างแท้จริงโดยบทบาทของครู หากครูมีความเข้าใจและมีการรับรู้ในเรื่องของความยุติธรรมทางสังคม พฤติกรรมต่างๆที่ครูปฏิบัติ ย่อมเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง ผู้เรียนทุกคนย่อมได้รับการดูแลเอาใจด้วยความรับผิดชอบ ได้รับการจัดการเรียนการสอนที่มีความหลากหลาย และตอบสนองความหลากหลายทางวัฒนธรรม หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงและการกดขี่ในรูปแบบต่างๆ ในการจัดการเรียนการสอน เน้นการเข้าถึงกระบวนการทางประชาธิปไตยเป็นสำคัญ

3. ด้านผู้นำทางการศึกษา (Promoting through educational leaders) ผู้นำทางการศึกษาถือว่ามีสำคัญมากเพราะเปรียบเสมือนตัวเชื่อมในการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ เพราะในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมด้านการจัดการศึกษานั้น จำเป็นจะต้องกำหนดเป็นนโยบายก่อนจะมีการขับเคลื่อนลงสู่การปฏิบัติจนถึงห้องเรียน ซึ่งการขับเคลื่อนดังกล่าวต้องอาศัยผู้นำทางการศึกษาในระดับต่างๆ ผู้นำระดับสูงอาจจะต้องแสดงบทบาทในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์และมาตรการในการปฏิบัติ ส่วนผู้นำระดับกลางนั้นจะต้องสร้างการขับเคลื่อนจากหน่วยงานระดับสนับสนุน สำหรับผู้นำระดับปฏิบัติ เช่นผู้บริหารโรงเรียนอาจต้องแสดงบทบาทในการกำกับติดตามให้การปฏิบัติเกิดขึ้นในโรงเรียนและห้องเรียน ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนาองค์ความรู้และการพัฒนาภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับแนวคิดของความยุติธรรมทางสังคมเพื่อผลลัพธ์ท้ายที่สุดคือคุณภาพทางการศึกษาที่ผู้เรียนได้รับ และผลผลิตด้านคุณลักษณะของประชากรที่

เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตย

4. ด้านนโยบายทางการศึกษา (Promoting through educational policy) การที่จะส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมให้เกิดผลอย่างจริงจังในทางปฏิบัติ ผ่านการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอน และผู้นำทางการศึกษาทุกระดับนั้น จะต้องขับเคลื่อนโดยการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนทั้งในระดับสูงสุด จนถึงระดับปฏิบัติ

อย่างไรก็ตามในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมนั้นยังมีความท้าทายต่อผู้นำประเทศ และผู้นำทางการศึกษา ในการที่จะส่งเสริม ให้สามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบาย และการปฏิบัติให้เกิดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยจะต้องอาศัยการศึกษา วิจัย และการอภิปรายอย่างกว้างขวางต่อไปและเชื่อว่า ความยุติธรรมทางสังคมที่แท้จริงจะช่วยให้การปกครองในระบบประชาธิปไตย มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

การวิจัยที่ใช้รูปแบบ ได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจาก การวิจัยที่ใช้รูปแบบช่วยให้ได้ความรู้ที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และยังช่วยพัฒนาความรู้ให้มีความชัดเจนเป็นระบบ รูปแบบที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคม มีคุณสมบัติ 2 ประการคือ ประการที่ 1 รูปแบบต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงของปรากฏการณ์ของเรื่องที่จะศึกษา และประการที่ 2 คือ รูปแบบต้องสามารถนำไปใช้ในการหาข้อสรุปเพื่อการอธิบาย ทำนาย หรือควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง สำหรับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่สำคัญคือ ความหมายของรูปแบบ ประเภทของรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ การพัฒนารูปแบบ และการประเมินรูปแบบ

1. ความหมายของรูปแบบ

คำว่ารูปแบบ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Model” สำหรับภาษาไทย มีการใช้หลายคำด้วยกัน เช่น ตัวแบบ ต้นแบบ แบบจำลอง รุ่นจำลอง ซึ่งมีความหมายเดียวกันคือหมายถึงสิ่งจำลองจากของจริง พจนานุกรม Oxford English Dictionary (Simpson และ Weiner 1989) ได้ให้ความหมายของ Model ไว้ 3 ลักษณะ คือ 1. หมายถึง แบบสิ่งของที่ย่อส่วนจากของจริง แบบจำลองของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เครื่องบินจำลอง เป็นต้น 2. หมายถึงวัตถุหรือคน ที่เป็นต้นแบบ เช่น แบบในการถ่ายภาพ นางแบบ เป็นต้น 3. หมายถึงการคัดลอกหรือจำลอง วัตถุบางสิ่งบางอย่างจากของจริง ด้วยการตกแต่งทางศิลปะ เช่น การปั้นแบบจำลองของม้า เป็นต้น ส่วน Dictionary of Education

บรรณาธิการโดย Good (1973) ได้ให้ความหมายไว้ 4 ความหมาย คือ 1) เป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางของการสร้างหรือทำซ้ำ 2) เป็นตัวอย่างของการเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการออกเสียงภาษาต่างประเทศเพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ 3) เป็นแบบแผนหรือภาพ 3 มิติ ที่เป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลักการ หรือ แนวคิด 4) เป็นชุดของปัจจัยหรือองค์ประกอบ หรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจเขียนเป็นสูตรคณิตศาสตร์ หรือบรรยายด้วยภาษาก็ได้

สำหรับนักการศึกษาในต่างประเทศหลายท่านได้ให้ความหมายของ รูปแบบไว้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้ Cleland และ King (1983) ได้ให้ความหมายไว้ 2 ประการ คือ รูปแบบหมายถึงสิ่งที่จำลองจากของจริง และหมายถึง การแสดงความเกี่ยวพันของระบบเพื่อการทำนายผลการเปลี่ยนแปลง Tosi และ Carroll (1982) กล่าวว่าแบบจำลอง มีทั้งแบบจำลองเชิงกายภาพ เพื่อให้เหมือนกับของจริง และแบบจำลองเชิงคุณลักษณะ ที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาและสัญลักษณ์ต่างๆ ส่วน Bardo และ Hartman (1982) กล่าวว่า แบบจำลองเป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้นเพื่อบรรยายคุณลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ แบบจำลองจึงมิใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุม เพราะการกระทำเช่นนั้นจะทำให้แบบจำลองนั้นด้อยลงไป ส่วนการที่จะระบุว่าแบบจำลองใดๆ จะต้องประกอบด้วยรายละเอียดมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสม และแบบจำลองนั้นๆ ควรมีองค์ประกอบอะไรบ้างนั้น ไม่ได้มีการกำหนดตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์แต่ละอย่าง และวัตถุประสงค์ของผู้สร้างแบบจำลองนั้น ว่าต้องการจะอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ อย่างไร

ส่วนนักการศึกษาของไทยได้กล่าวถึงความหมายของรูปแบบไว้ในหลายมุมมองเช่น องค์ประกอบ หมายถึง สิ่ง que แสดงโครงสร้างทางความคิด และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่มีในปรากฏการณ์ในธรรมชาติหรือระบบต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นตัวแทนของความจริงที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น อธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบ ให้เห็นความเชื่อมโยงมีความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน (สมบูรณ์ ศิริสรธริรัญ, 2547; บุญชม ศรีสะอาด, ม.ป.ป.) สอดคล้องกับแนวคิดของ คักดีจิต มาศจิตต์ (2550) ที่กล่าวว่า รูปแบบหมายถึง ชุดของแนวคิดซึ่งได้เรียบเรียงไว้เป็นลักษณะโครงสร้างอย่างเป็นระบบ และมีองค์ประกอบต่างๆ สัมพันธ์กัน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน โครงสร้าง ระบบการบริหาร ขอบข่ายการดำเนินงาน กลยุทธ์พื้นฐาน เงื่อนไขและข้อจำกัดในการนำรูปแบบไปใช้

รุจิรุ ภูสาระ (2551) กล่าวว่า รูปแบบเป็นความสัมพันธ์ทางตรรกวิทยา ที่อาจเป็นทั้งเชิงคุณภาพ หรือเชิงปริมาณ ซึ่งเชื่อมโยงกันกับสิ่งที่เป็นจริงที่เราต้องการ บทบาทของรูปแบบใช้เป็นตัวแทนของเหตุการณ์หรือความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่สามารถอธิบายออกมาเป็นภาพหรือเรื่องราว

ที่เขียนอธิบายความคิดที่คาดว่าจะจะเป็นจริงเพื่อช่วยให้สามารถจัดการกับสิ่งที่รู้แล้ว เพื่อให้มองเห็นความสัมพันธ์และไม่สับสนกับเนื้อหาที่ซับซ้อน

ทิสนา แคมมณี (2550) ได้ให้คำจำกัดความของรูปแบบไว้ว่า รูปแบบเป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น คำอธิบาย แผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่น สามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบจึงเป็นเครื่องมือทางความคิดที่ใช้ในการหาคำตอบจากปรากฏการณ์ต่างๆ

จากการศึกษาความหมายของรูปแบบมีกล่าวมา อาจสรุปได้ว่า รูปแบบหมายถึงแบบจำลองเชิงแนวคิดที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาและสัญลักษณ์ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

2. ประเภทของรูปแบบ

รูปแบบสามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ (นพวรรณ เชาว์ดำรงสกุล, 2546; Keeves, 1988; Kaplan และ Norton, 2001)

2.1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue model) ลักษณะเป็นรูปแบบเชิงกายภาพส่วนใหญ่ใช้ในทางวิทยาศาสตร์ เช่นแบบจำลองโครงสร้างอะตอม สร้างขึ้นโดยใช้หลักการเปรียบเทียบโครงสร้างให้สอดคล้องกับลักษณะที่คล้ายกันทางกายภาพซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลและความรู้ที่มีอยู่ในขณะนั้นด้วย แบบจำลองที่สร้างขึ้นต้องมีลักษณะชัดเจน สามารถนำไปทดสอบด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้และสามารถนำไปใช้ในการหาข้อสรุปของปรากฏการณ์ได้อย่างกว้างขวาง

2.2 รูปแบบเชิงอธิบาย (Semantic model) ลักษณะสำคัญของรูปแบบนี้คือ เป็นแบบจำลองที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วย ภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นแนวคิดโครงสร้าง องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆจึงทำให้เกิดความกระจ่างได้มากขึ้น แต่จุดอ่อนของรูปแบบเชิงอธิบาย คือขาดความชัดเจนแน่นอน ทำให้ยากต่อการทดสอบรูปแบบ รูปแบบเชิงอธิบายนี้ นิยมนำมาใช้กับการศึกษา เช่น รูปแบบการเรียนรู้ของนักเรียน

2.3 รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปรต่างๆด้วยการใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ เดิมแบบจำลองนี้ใช้กับศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์ แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มในการนำไปใช้ในทางพฤติกรรมศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะนำไปใช้ในการวัดผลทางการศึกษา รูปแบบนี้สามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎี เนื่องจากสามารถนำไปทดสอบสมมุติฐานได้ ส่วนมากพัฒนามาจากรูปแบบเชิงอธิบาย

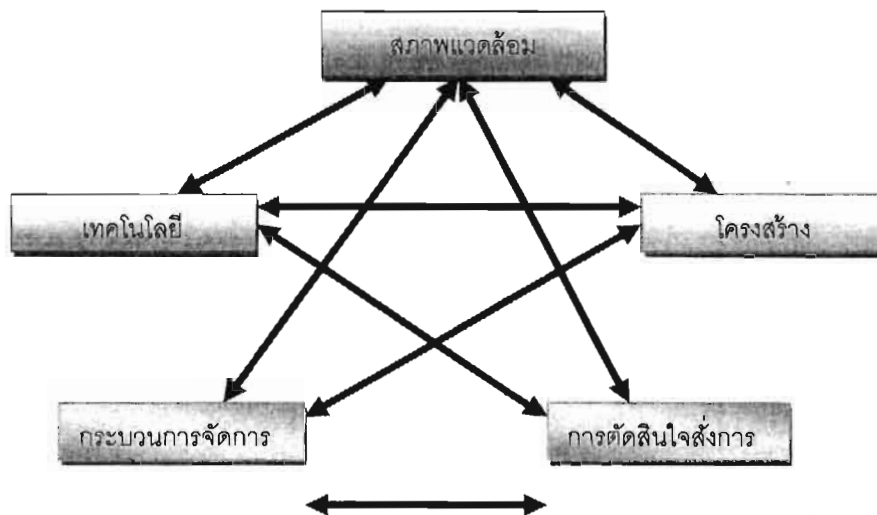
2.4 รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal model) เป็นแบบจำลองที่พัฒนามาจากแบบจำลองเชิงอธิบาย โดยการนำเอาเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path analysis) มาใช้ ปัจจุบันนำแบบจำลองนี้มาใช้ในการวิจัยทางการศึกษามากขึ้น แบบจำลองแบบนี้ จะเป็นการนำเอาตัวแปรมาเขียนเป็นสัญลักษณ์ หรือคำย่อ แล้วใช้เส้นตรงและลูกศรแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรในเชิงเหตุและผล มีการเก็บรวบรวมข้อมูลในสภาพที่เป็นจริงเพื่อทดสอบรูปแบบ รูปแบบเชิงสาเหตุ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ รูปแบบเชิงสาเหตุเส้นเดียว (Recursive model) และรูปแบบเชิงสาเหตุ เส้นคู่ (Non-recursive model)

สำหรับการวิจัยรูปแบบการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมในสถานศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ผู้วิจัยได้เลือกใช้รูปแบบเชิงอธิบาย (Semantic model) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาและสัญลักษณ์ เป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายถึงแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่ศึกษาเพื่อให้เห็นแนวคิดโครงสร้าง องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆในการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม

3. องค์ประกอบของรูปแบบ

การสร้างหรือพัฒนารูปแบบเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมนั้นต้องคำนึงถึงคุณลักษณะของรูปแบบที่ดี ซึ่งต้องประกอบด้วย ความสัมพันธ์ของตัวแปรแบบมีโครงสร้าง มีลักษณะที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลและสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ มีกลไกเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในเชิงเหตุผลได้อย่างชัดเจน นำไปสู่ แนวทางการสร้างความคิดใหม่หรือความสัมพันธ์ใหม่ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ตลอดจนมีความสอดคล้องกันระหว่างแนวคิดกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (พูลสุข หิงคานนท์, 2540; Keeves, 1988) ดังนั้นรูปแบบจึงประกอบด้วยส่วนสำคัญต่างๆตามที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้

Brown และ Moberg (1980) ได้สังเคราะห์รูปแบบโดยอาศัยแนวคิดเชิงระบบกับหลักการบริหารเชิงสถานการณ์ ซึ่งประกอบด้วย สภาพแวดล้อม (Environment) เทคโนโลยี (Technology) โครงสร้าง (Structure) และ กระบวนการจัดการ (Management process) ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริหารจัดการ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมีลักษณะ ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 รูปแบบเชิงระบบและสถานการณ์ตามแนวคิดของ Brown และ Moberg (Brown and Moberg's System and Contingency Model)
ที่มา : (Warren B. Brown และ Dennis J. Moberg, 1980)

สมาน อัครวุฒิ (2537) กล่าวว่า ในการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด และมีโครงสร้างสร้างความสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เรา กำลังศึกษาหรือจะออกแบบ แนวคิด ทฤษฎีและหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบนั้นๆเป็นหลัก สำหรับองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการจัดองค์การบริหาร หรือโครงสร้างระบบบริหาร แนวทางการดำเนินการ ภาระหน้าที่ ที่สำคัญๆ ในการบริหารงานขององค์กรนั้นๆ เช่น การบริหารงานบุคคล การบริหารงานการเงิน การบริหารงานวิชาการ เป็นต้น

พรทิพย์ สุพรรณกุล (2553) และ ดำรง ศรีอร่าม (2553) มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบนั้น ไม่สามารถกำหนดได้อย่างชัดเจน ไม่มีหลักเกณฑ์คงที่ขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะศึกษา หรือ ลักษณะเฉพาะปรากฏการณ์ที่ศึกษาเป็นหลัก รูปแบบจะต้องมีความสัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้างที่เป็นเหตุเป็นผลกัน สามารถทำนายได้ พิสูจน์ได้ นำไปสู่แนวความคิดใหม่ๆ

ภูติศ พัดพิน (2555) องค์ประกอบของรูปแบบประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ ส่วนที่ 1. ส่วนนำ ส่วนที่ 2. ตัวแบบ หรือตัวระบบ ส่วนที่ 3. การนำรูปแบบไปใช้ ส่วนที่ 4. การประเมินผล ส่วนที่ 5. เงื่อนไขหรือข้อจำกัด

องค์ประกอบของรูปแบบไม่ใช่ข้อกำหนดที่ตายตัวว่าจะต้องประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบจะต้องแสดง

ให้เห็นถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปร ตัวแบบหรือระบบ กระบวนการดำเนินการหรือการนำรูปแบบไปใช้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎี และสามารถวัดและประเมินผลในเชิงประจักษ์ได้

4. การพัฒนารูปแบบ

การพัฒนารูปแบบเป็นกระบวนการที่มุ่งหวังเพื่อนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ทำให้เกิดรูปแบบที่ส่งผลให้องค์กรมีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพขึ้น หรือมีผลสัมฤทธิ์สูงขึ้น นักวิชาการได้ศึกษาและเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบประเด็นต่างๆดังนี้

บุญชม ศรีสะอาด (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึง การพัฒนารูปแบบว่า ผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบเป็นรูปแบบตามสมมุติฐาน โดยเริ่มจาก การศึกษาค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ และผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดองค์ประกอบ หรือตัวแปรต่างๆภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ หรือตัวแปรเหล่านั้น หรือลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบในการพัฒนารูปแบบนั้น จะต้องใช้หลักการของเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญ ผู้วิจัยอาจคิดโครงสร้างของรูปแบบขึ้นมาก่อน แล้วปรับปรุงโดยอาศัยข้อเสนอแนะจากการศึกษาค้นคว้า ทฤษฎี แนวความคิด รูปแบบ หรือผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง หรือทำการศึกษ องค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรแต่ละตัว แล้วคัดเลือกองค์ประกอบย่อย หรือตัวแปรที่สำคัญ ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างของรูปแบบก็ได้

ขั้นตอนการพัฒนานั้น ได้มีผู้ศึกษาไว้หลายท่านด้วยกัน เช่น Willer (1986) ได้กล่าวว่าในการพัฒนารูปแบบนั้น อาจมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้ว แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ การสร้าง (Construct) แบบจำลอง และการหาความตรง (Validity) ของแบบจำลอง วิมล จันทร์แก้ว (2555) ได้สรุปขั้นตอนการพัฒนารูปแบบไว้ 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอน 2 การกำหนดหลักการและองค์ประกอบของรูปแบบ ขั้นตอนที่ 3 การร่างรูปแบบ ขั้นตอนที่ 4 การประเมินรูปแบบ และขั้นตอนที่ 5 การปรับปรุงและการพัฒนารูปแบบ สำหรับ ภูติศ พัดพิน (2555) ได้ทำการวิจัย การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้การพัฒนารูปแบบที่ประกอบด้วย 1) ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การพัฒนารูปแบบ 3) การตรวจสอบรูปแบบความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของรูปแบบ 4) การปรับปรุง แก้ไขและพัฒนารูปแบบ

ในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมประกอบด้วย 1) ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) การกำหนดหลักการ และองค์ประกอบของรูปแบบ 3) การร่างรูปแบบ 4) การประเมินรูปแบบ 5) การปรับปรุง แก้ไข และพัฒนารูปแบบ

5. การประเมินรูปแบบ

รูปแบบต่างๆที่เกิดจากการพัฒนาของผู้วิจัยนั้นจะมีความน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงไร และสามารถนำไปใช้ได้จริงหรือไม่นั้นจำเป็นจะต้องได้รับการประเมินก่อน ซึ่งจากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า มีการใช้คำนี้ในหลายลักษณะ เช่นการทดสอบรูปแบบ การประเมินรูปแบบ และการตรวจสอบรูปแบบ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะขอใช้คำว่าประเมินรูปแบบ ในการประเมินรูปแบบเป็นการตรวจสอบประเมินที่มีเป้าหมายสำคัญเพื่อตรวจสอบยืนยันประสิทธิภาพของรูปแบบซึ่งมีนักวิชาการได้ศึกษาและนำเสนอการประเมินรูปแบบไว้ดังนี้

บุญชม ศรีสะอาด (ม.ป.ป.) กล่าวถึงการประเมินรูปแบบว่า หลังจากที่ได้พัฒนารูปแบบแล้ว จะต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ เพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้น ถึงแม้ว่าจะพัฒนาโดยมีรากฐานทางทฤษฎี แนวความคิดรูปแบบของผู้อื่นที่ผ่านการวิจัยมาแล้ว แต่ก็ยังเป็นเพียงรูปแบบตามสมมุติฐาน ซึ่งจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานการณ์จริง หรือทำการทดลองนำไปใช้ในสถานการณ์จริง เพื่อดูว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวังหรือไม่

พรทิพย์ สุพรรณกุล (2553) ได้กล่าวถึงการประเมินรูปแบบไว้ 2 ลักษณะ คือ 1) การทดสอบโดยการพิสูจน์หรือตรวจสอบโดยข้อมูลเชิงประจักษ์ซึ่งใช้ในการทดสอบรูปแบบทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ และ 2) การทดสอบรูปแบบทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งทดสอบด้วยวิธีการทางสถิติ หรือการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผลของการทดสอบจะนำไปสู่การยอมรับหรือการปฏิเสธรูปแบบและนำไปสู่การสร้างทฤษฎีใหม่ การทดสอบรูปแบบบางเรื่องไม่สามารถกระทำได้นี้เนื่องจากข้อจำกัดต่างๆ

สำหรับการประเมินรูปแบบโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒินั้น มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดไว้ในลักษณะที่สอดคล้องกันดังนี้ (พูลสุข หิงคานนท์, 2540; อุทุมพร จามรมาน, 2541; Eisner, 1976; Keeves, 1988)

1. การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship) โดยเน้นการวิเคราะห์ วิจัยอย่างลึกซึ้งเฉพาะประเด็นที่นำมาพิจารณาไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจผสมผสานไปกับปัจจัยต่างๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกัน ตามความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2. การประเมินเฉพาะทาง ซึ่งพัฒนามาจากรูปแบบการประเมินทางศิลปะ (Art criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงเป็นผู้วินิจฉัย ต้องใช้ความเชี่ยวชาญของผู้ประเมินอย่างแท้จริง

3. รูปแบบที่ใช้ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยเชื่อมั่นว่าผู้ทรงคุณวุฒิ นั้น มีความเที่ยงธรรมและมีคุณวุฒิที่ดี มาตรฐานและเกณฑ์มาจากผู้ทรงคุณวุฒิผู้นั้นๆ

4. รูปแบบที่ยอมให้มีการยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิได้ตาม อรรถาศัยและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำมาพิจารณา การบ่งชี้ ข้อมูล ที่ต้องการเก็บรวบรวม การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล รวมถึงวิธีการนำเสนอ

ในการพัฒนาและกำหนดมาตรฐานของการประเมินรูปแบบนั้น นักวิชาการได้ กำหนดแนวทางที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันดังนี้ (Maduas และคณะ, 1983; McMillan และ Schumacher, 2001; ศิริชัย กาญจนวาสรี, 2550)

1. มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standard) เป็นมาตรฐานเพื่อให้แน่ใจว่า การประเมินผลจะช่วยให้การปฏิบัติงานของผู้ประเมินผลได้ข้อมูลตามต้องการ มุ่งเน้นในด้าน ผลของการประเมินที่ต้องใช้ข้อมูลหรือสารสนเทศ ที่ผู้ใช้ผลการประเมินต้องการและนำไปใช้ประโยชน์ ในการพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานได้

2. มาตรฐานความเป็นไปได้ (Feasibility standard) เป็นมาตรฐานเพื่อให้แน่ใจว่า การประเมินผลจะต้องเป็นจริง ปฏิบัติได้ มีความเหมาะสมยอมรับได้ ประหยัดและคุ้มค่า

3. มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety standard) เป็นมาตรฐานเพื่อ การดำเนินการที่ประกันได้ว่า การประเมินได้ทำอย่างเหมาะสม ตามกฎ ระเบียบและจรรยาบรรณ มีการคำนึงถึง สวัสดิภาพของผู้เกี่ยวข้องในการประเมินและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการประเมิน

4. มาตรฐานด้านความถูกต้อง (Accuracy standard) เป็นมาตรฐานที่ต้อง ประกันว่าการประเมินได้ใช้เทคนิคที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ข้อสรุป ข้อค้นพบและสารสนเทศที่เพียงพอ สำหรับการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งที่ประเมิน

โดยสรุปแล้วการประเมินรูปแบบนั้นเป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบว่ารูปแบบที่ พัฒนาขึ้นนั้นมีความถูกต้องสอดคล้องกับทฤษฎี มีความเหมาะสม และมีความเป็นไปได้ สามารถ นำไปใช้ได้จริงนอกจากนี้ การประเมินผลรูปแบบยังสามารถข้อมูลหรือสารสนเทศ หรือผลการ ประเมินนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานได้ สำหรับการวิจัยรูปแบบการส่งเสริม การจัดการศึกษาเพื่อคุณธรรมทางสังคมในสถานศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยใช้ การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 11 คน ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความ ยุติธรรมทางสังคมในสถานศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้นในประเทศไทยยังไม่มีการศึกษาใน เรื่องนี้อย่างกว้างขวางนัก งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยในต่างประเทศ ผู้วิจัยจึงขอนำเสนองานวิจัยที่ เกี่ยวข้องดังนี้

บัญญัติ ยงย่วน ปันดดา ธนเศรษฐกร และ วสุนันท์ ชุ่มเชื้อ (2553) ได้ศึกษาการพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา ผลการศึกษา พบว่ารูปแบบการจัด การศึกษาพหุวัฒนธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา ประกอบด้วย ๑) กิจกรรมการเรียนการสอนที่มุ่งเน้น และกระตุ้นให้ครูผู้สอนสอดแทรกบูรณาการเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เชื้อชาติ ภาษา ขนบประเพณี และวิถีชีวิตของคนเชื้อสายพม่า มอญ กะเหรี่ยง ลาว ไปกับเนื้อหาตามหลักสูตร แกนกลาง ๒) กิจกรรมเสริมหลักสูตรกระตุ้นส่งเสริมให้โรงเรียนจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เช่น ลูกเสือ กีฬาสี กิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรม วันเด็ก วันพ่อ วันแม่ โดยการเปิดโอกาสให้เด็กไทยและเด็กต่างด้าว ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทางด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ขนบประเพณี และวิถี ชีวิต เพื่อให้เกิดการยอมรับและเคารพในความหลากหลายทาง เชื้อชาติ วัฒนธรรม ๓) บรรยากาศ ภายในโรงเรียนส่งเสริมความตระหนักรู้ให้กับผู้บริหาร ครู และบุคลากรทุกคนในโรงเรียนให้สร้าง บรรยากาศของพหุวัฒนธรรมนิยมให้เกิดขึ้น โดยเน้นที่บรรยากาศของความเสมอภาค ความยุติธรรม ความเป็นประชาธิปไตย และการยอมรับความหลากหลาย วัฒนธรรม

ชัยณรงค์ อุดทน สุวิมล โพธิ์กลิ่น และ จิณณวัตร ปะโคทั้ง (2558) ได้ศึกษารูปแบบการจัด การศึกษาทางเลือกในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มี 5 องค์ประกอบ ดังนี้ คือ 1) ด้านหลักการและ จุดมุ่งหมาย ให้ความสำคัญกับหลักความเสมอภาค กระจายและให้โอกาสทางการศึกษา หลักการ บูรณาการ หลักการยืดหยุ่น และหลากหลาย และหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะและคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ตามหลักสูตร 2) ด้านหลักสูตร เน้นให้มี ความหลากหลาย บูรณาการและเชื่อมโยงกับสถานประกอบการ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการ ประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวัน 3) ด้านการจัด การเรียนรู้ เน้นการจัด การเรียนรู้ให้ สอดคล้องกับความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยการปฏิบัติจริง 4) ด้านการวัดและประเมินผล เน้นการประเมินให้ครอบคลุมทั้งทักษะ ความรู้ และการมีคุณธรรมจริยธรรม ตามสภาพจริง โดย เครื่องมือ ที่หลากหลายสอดคล้องเหมาะสม 5) ด้านการบริหารและการจัดการ เน้นการพัฒนาครู และบุคลากรให้มีความรู้ เข้าใจในการจัดการศึกษาทางเลือก จัดหาสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยสร้างแหล่ง เรียนรู้อย่างหลากหลาย และประสานความร่วมมือกับชุมชน

สงวนไชยยง (2560) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนไทยใหญ่ ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปได้ 4 องค์ประกอบ และการขับเคลื่อนโดยใช้ภาวะผู้นำ สรุปได้ดังนี้ องค์ประกอบด้านที่ 1 การบูรณาการความรู้ให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิต โรงเรียนจัดการเรียนการสอน การบูรณาการความรู้ให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน องค์ประกอบด้านที่ 2 พหุวัฒนธรรม เป็นการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการความรู้ เนื้อหาสาระวิชาให้เข้ากับวัฒนธรรมที่หลากหลายของผู้เรียน องค์ประกอบด้านที่ 3 การบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานวิธีการสอน เพื่อให้รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของนักเรียนกลุ่มไทยใหญ่ องค์ประกอบด้านที่ 4 การสอนทักษะอาชีพ

Bruccoleri (2008) ได้ศึกษาการรับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนในการอำนวยความสะดวก และส่งเสริมการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ในโรงเรียนขนาดใหญ่ในอัลเบอร์ตาของประเทศแคนาดา ผลการศึกษา พบว่า การรับรู้ในเรื่องของการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้นมีอยู่อย่างจำกัด สำหรับแรงจูงใจที่ทำให้มีการส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้นเกิดมาจากการประสบการณ์หรือภูมิหลังของตนเองที่เกี่ยวกับการถูกกดขี่ สำหรับความรู้ที่ได้รับมานั้น ส่วนหนึ่งมาจากการศึกษาในสถาบันการศึกษาในระดับปริญญาโท และการชี้แนะจากผู้ที่ทำหน้าที่ผู้กำกับติดตามการจัดการศึกษา ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดเรื่องของความยุติธรรมทางสังคมไว้ในหลักสูตรการศึกษา สำหรับกลยุทธ์ที่ใช้ในการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ปรากฏออกมา 3 ประเด็นด้วยกัน คือ ประเด็นแรกคือการประเมินการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะผู้บริหารคือ ผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลง ประเด็นที่สอง คือ การเปิดช่องทางการสื่อสารอย่างกว้างขวางเพื่อการรับรู้ รับฟัง เรื่องราวต่างๆของผู้เรียนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้วยการนำหลักการของประชาธิปไตยมาถือปฏิบัติ และประเด็นที่สาม คือ สร้างความคาดหวังในการการเผชิญกับปัญหาและความท้าทายต่างๆที่อาจเกิดขึ้นได้จากความซับซ้อนทางสังคม ในการที่จะแสดงบทบาทในการอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งผลของมันอาจจะมิทั้งทางลบ และทางบวก

Robertson (2008) ได้ทำการวิจัยโดยใช้กรณีศึกษา ประสบการณ์การสอนของครูโรงเรียนประถมศึกษาเกี่ยวกับการใช้การศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมมาใช้ในห้องเรียน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ครูมีบทบาทสำคัญในการนำการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมไปใช้ในห้องเรียน เพราะครูเป็นทั้งแบบอย่างของความยุติธรรมทางสังคม และเป็นผู้จัดสภาพแวดล้อมหรือบริบทที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมทางสังคมให้เกิดขึ้นในห้องเรียน ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นอีกว่าครูมีบทบาท ในการเจรจาต่อรองเกี่ยวกับการกำหนดหลักสูตรที่ควรจะนำเอาการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมมาบรรจุไว้ในหลักสูตร

Frazer (2009) ได้ศึกษามุมมองของครูที่เกี่ยวกับ ความเชื่อที่ทำให้มีความมุ่งมั่นเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ความตั้งใจที่อยากให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนในการสอนเพื่อความยุติธรรมทางสังคม และวิธีการที่ใช้ในการสอนเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการศึกษาภาคสนาม พบว่า ความเชื่อที่เป็นแรงบันดาลใจให้ครูจัดการเรียนการสอนเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ประกอบด้วย

1. ความเชื่อที่ว่า ความหลากหลายและความเท่าเทียม ต้องก้าวไปภายใต้การเรียนรู้ นอกห้องเรียน (Outdoor education)
2. ความเชื่อที่ว่า การศึกษาคือพาหนะที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
3. ความเชื่อที่ว่า ปัญหาความยุติธรรมทางสังคมปรากฏอยู่ทั่วไปในสถานการณ์จริง
4. ความเชื่อที่ว่า การศึกษาจากการเรียนรู้ในห้องเรียน เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การส่งเสริมศีลธรรมและการพัฒนาสังคม และการสอนเรื่องความยุติธรรมทางสังคมและความเท่าเทียม
5. ความเชื่อที่ว่า นักเรียนหลายคน นำความสนใจเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม มาสู่ชั้นเรียน

สำหรับความตั้งใจของครูในการสอนด้านความยุติธรรมทางสังคมนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกแห่งการสร้างสรรค์ทางสังคมและปัญหาความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม เพื่อต้องการให้ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลาย เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนในการทำงานที่ต้องแข่งขันกับประชากรที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำทางจริยธรรม และมุ่งสร้างแรงบันดาลใจ ความหวังและขีดความสามารถของหน่วยงาน

ส่วนในวิธีปฏิบัติที่ใช้ในการสอนเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้น ประกอบด้วย 3 ประเด็นได้แก่

1. เรื่องการจัดการเรียนการสอน ในเรื่องการจัดการเรียนการสอนเน้นในเรื่อง การศึกษาเพื่อสร้างชุมชน สามเสนา การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วม การอ่านที่ได้รับการชี้แนะ การสอนให้รู้จักโต้แย้ง การอ้างอิงงานวิจัย การสอนเพื่อสร้างพหุปัญญาและความสามารถ การใช้เรื่องเล่าเร้าพลัง และการจัดการเรียนการสอนที่อยู่บนพื้นฐานของการใช้สื่อ
2. เรื่องของการแสดงออกนั้น เป็นการแสดงออกที่เกี่ยวกับความเป็นธรรม (Fairness) ความหนึ่งเดียว (Inclusiveness) การปรองดอง (Accommodation) การเป็นแบบอย่างที่ดี (Modeling) ความถูกต้อง (Authenticity) การเผชิญหน้า (Confrontation) สามเสนา และการอำนวยความสะดวก (Dialogue and facilitation) สร้างและเน้นพื้นที่ปลอดภัย (Safe space)

ปรับปรุงและฟื้นฟูความยุติธรรมทางสังคม (Personalize and normalizing social justice) และการเพาะเมล็ด (Seed planting) แห่งความยุติธรรมทางสังคม

3. การบริหารหลักสูตร หรือการดำเนินการด้านหลักสูตร ประกอบด้วย 3 ประเด็น ได้แก่ การใช้หลักสูตรที่ครอบคลุมความหลากหลายและความยุติธรรมทางสังคม หลักสูตรที่ครอบคลุมปรัชญาทางคุณธรรมและจริยธรรม และการแสดงตัวอย่างของการเป็นผู้นำความยุติธรรมทางสังคม ในการเรียนรู้นอกห้องเรียน

Gardner และ Toope (2011) ศึกษามุมมองของนักการศึกษาที่ทำงานกับเยาวชน ที่มีประสบการณ์ในการเผชิญกับอุปสรรคทางการศึกษาและสังคม เพื่ออธิบายว่าอะไรคือสิ่งที่มีส่วนในการสร้างจุดแข็งในทางปฏิบัติจากมุมมองด้านความยุติธรรมทางสังคม โดยศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 10 คน จาก Newfoundland และ Labrador ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า มี 4 ประเด็นที่เป็นแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมที่เป็นการสร้างจุดแข็งให้ผู้เรียน ได้แก่

1. การรับรู้บริบทของนักเรียน หรือ ที่เราเรียกว่ารู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลนั่นเอง โดยครูผู้สอนจะต้องรู้เกี่ยวกับ ฐานะทางบ้านของนักเรียน สภาพครอบครัว สภาพชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่ และบริบททางวัฒนธรรมของนักเรียน เรื่องนี้ให้ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงานด้านการจัดการศึกษา ซึ่งจะช่วยให้ครูสามารถออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักเรียนเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในด้านการจัดการศึกษา

2. การมีส่วนร่วมในจุดแข็งเชิงบวก โดย ประการแรกครูต้องมองว่าผู้เรียนเปรียบเสมือนผู้เชี่ยวชาญและเป็นผู้มีความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ ครูต้องเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้และความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆที่เรียนรู้ด้วยตนเอง ประการที่สอง ทำความเข้าใจในจุดเด่นของนักเรียน และพยายามใช้การมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้และการตัดสินใจในกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย ประการสุดท้าย ครูต้องมุ่งมั่นที่จะใช้จุดแข็งของนักเรียน และความได้เปรียบในความแตกต่างระหว่างบุคคลให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาศักยภาพของตัวเองหรือการพัฒนาชุมชนของนักเรียน

3. การส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงประชาธิปไตย เช่นการรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การส่งเสริมคุณลักษณะผู้นำ และการส่งเสริมให้นักเรียนได้พัฒนาศักยภาพด้วยตนเอง

4. การกำหนดหลักสูตรที่สร้างสรรค์และยืดหยุ่น เพื่อให้ให้นักเรียนได้ใช้จุดแข็ง และกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ด้วยตนเอง หลักสูตรมีขอบเขตที่กว้างพอที่จะใช้สถานการณ์ต่างๆให้เป็น

ประโยชน์ต่อการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ นโยบาย และการเมืองที่เกิดขึ้น

Robinson (2015) ได้ศึกษามุมมองของคณะกรรมการสถานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม ตามกรอบทฤษฎีเชื้อชาติเชิงวิพากษ์ โดยคณะกรรมการสถานศึกษามีมุมมองเกี่ยวกับความยุติธรรมทางสังคม ในประเด็นหลักๆ ดังนี้

1. การแบ่งแยกเชื้อชาติและการเหยียดสีผิวยังคงมีอยู่ในนโยบายระดับสูงและระดับปฏิบัติ

2. คณะกรรมการสถานศึกษาของโรงเรียนเรียนรู้บทบาทในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมผ่านวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย (เช่น ประสบการณ์ทางการทางสังคม (องค์ความรู้ ทฤษฎี) และบริบทต่างๆในสังคม

3. การขัดเคลาทางสังคมภายในบริบทต่างๆทำหน้าที่เป็นแนวทางในการตัดสินใจส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน

4. คณะกรรมการสถานศึกษาต้องได้รับการอนุญาตให้ตัดสินใจเกี่ยวกับการส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเชื้อชาติผ่านการพัฒนา นโยบาย

5. ทฤษฎีเชื้อชาติเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพสำหรับวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียม และ ความไม่เสมอภาคภายในโรงเรียนในสังคมเมือง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า มุมมองเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้นเป็นมุมมองที่เชื่อว่าการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมช่วยส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องความยุติธรรมทางสังคมเพื่อให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลาย และได้โดยการกำหนดไว้ในหลักสูตรในสถาบันการศึกษา ส่วนการส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความยุติธรรมทางสังคมนั้น สามารถดำเนินการได้ในลักษณะต่างๆ เช่น การรู้จักนักเรียนรายบุคคลการส่งเสริมบทบาทของผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอน การส่งเสริมวิถีประชาธิปไตย การจัดการเรียนการสอน การออกแบบหลักสูตร การแสดงออกด้วยการปฏิบัติ การส่งเสริมโดยผู้นำทางการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบการสร้างข้อคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกต่อไป